

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ СТОЛИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА
ГРІНЧЕНКА

Факультет психології, соціальної роботи та спеціальної освіти
Кафедра практичної психології

**ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕЖИВАННЯ КРИЗИ
ІДЕНТИЧНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ**

Бакалаврська робота

Студентка групи: ППб-1-21-4.0д

ЄЛИЗАВЕТИ ЄСИПЧУК

Науковий керівник:

викладач кафедри

практичної психології

НАТАЛІЯ ЧАЛКОВА

Київ – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ФЕНОМЕНУ ІДЕНТИЧНОСТІ В РАМКАХ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГАЛУЗІ НАУКОВОГО ЗНАННЯ	6
1.1. Особистісна ідентичність та криза ідентичності: сутність, структура та функції	6
1.2. Аналіз особливостей становлення, розвитку та трансформації особистісної ідентичності та різних етапах вікового розвитку	14
1.3. Студентський вік як сенситивний період формування ідентичності та чинники що впливають на кризу ідентичності у студентській молоді	20
Висновки до першого розділу	23
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПЕРЕЖИВАННЯ КРИЗИ ІДЕНТИЧНОСТІ СЕРЕД СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ	24
2.1. Методологія емпіричного дослідження	24
2.2. Кореляційний аналіз дослідження психологічних особливостей переживання кризи ідентичності студентської молоді	31
2.3. Розробка методичних рекомендацій щодо мінімізації негативних наслідків кризи ідентичності серед студентської молоді в рамках ВНЗ	46
Висновки до другого розділу	49
ВИСНОВКИ	51
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	54

ВСТУП

Актуальність дослідження феномену кризи ідентичності зумовлена сучасними соціально-економічними, політичними та культурними трансформаціями, які безпосередньо впливають на формування та розвиток ідентичності особистості, зокрема молоді в Україні. Студентська молодь, як найбільш динамічна соціальна група, стикається з численними викликами, пов'язаними з професійним самовизначенням, міжособистісними взаєминами та особистісним розвитком. У контексті війни, постійних кризових явищ в суспільстві та посилення глобалізаційних процесів, актуальність дослідження кризи ідентичності набуває ще більшого значення.

Проблема кризи ідентичності активно розглядається як в українській, так і зарубіжній науковій літературі. Серед зарубіжних науковців, які зробили значний внесок у вивчення ідентичності, можна виділити Е. Еріксона, чия концепція психосоціального розвитку стала основою для досліджень кризи ідентичності. Інші автори, як-от Дж. Марсія, запропонували емпіричні моделі дослідження цього явища. Також заслуговують уваги роботи М. Кастельса та Е. Гідденса, які досліджували вплив соціокультурних змін на формування ідентичності.

В Україні дослідження ідентичності молоді здійснювали такі вчені, як Т. Титаренко, О. Лактіонова, І. Семенова та інші. Їхні роботи фокусуються на аспектах професійного самовизначення, ціннісної орієнтації та впливу соціокультурного середовища на процес становлення особистості. Проте проблема переживання кризи ідентичності саме студентської молоді залишається недостатньо вивченою, особливо з урахуванням сучасних соціокультурних контекстів України.

Перспективи подальшого вивчення кризи ідентичності студентської молоді, на нашу думку, охоплюють: розробку адаптованих методик для дослідження специфіки переживання кризи ідентичності в українському контексті; поглиблений аналіз впливу сучасних викликів – таких як війна, міграція, зміни в освітній сфері – на становлення ідентичності молоді; дослідження ресурсів та

стратегій подолання кризи ідентичності, які застосовуються студентами у складних життєвих ситуаціях.

Серед сильних сторін існуючих досліджень можна виокремити розробку фундаментальних теоретичних основ феномену кризи ідентичності. Водночас слабкою стороною є обмеженість емпіричних досліджень, які враховують регіональні та культурні особливості. Це створює необхідність подальшого поглиблення знань про цей феномен у контексті сучасних трансформацій українського суспільства.

Дослідження цієї теми має важливе практичне значення для розробки програм психологічної підтримки студентської молоді, сприяння формуванню стійкої ідентичності та підвищення адаптивних можливостей особистості.

Об'єктом дослідження є процес формування та трансформації особистісної ідентичності.

Предметом дослідження є психологічні особливості переживання кризи ідентичності серед студентської молоді.

Мета дослідження: теоретично та емпірично дослідити психологічні особливості переживання кризи ідентичності серед студентської молоді, виявити її основні прояви, фактори впливу та наслідки, а також розробити практичні рекомендації щодо мінімізації негативних наслідків кризи ідентичності та підвищення адаптивних можливостей студентів в умовах навчання у закладах вищої освіти.

Для досягнення мети дослідження ми ставимо перед собою наступні **завдання**:

1. Визначити сутність понять «особистісна ідентичність» та «криза ідентичності» в рамках психологічної галузі наукового знання.
2. Проаналізувати особливості становлення, розвитку та трансформації особистісної ідентичності на різних етапах вікового розвитку.
3. Дослідити значення особистісної ідентичності в контексті психічного та соціального життя особистості.

4. Провести емпіричне дослідження особливостей переживання кризи ідентичності серед студентської молоді.
5. Розробити практичні рекомендації для зменшення негативних наслідків кризи ідентичності серед студентів у рамках освітнього середовища закладів вищої освіти.

Практична значущість дослідження полягає у можливості застосування його результатів для вдосконалення психологічної підтримки студентської молоді, яка переживає кризу ідентичності. Розроблені рекомендації можуть бути використані практичними психологами, педагогами, адміністрацією закладів вищої освіти для створення сприятливого середовища, що сприяє формуванню стійкої особистісної ідентичності.

Результати дослідження дозволяють: впроваджувати програми психологічного супроводу, спрямовані на виявлення і подолання кризових станів у студентів; розробляти тренінги та освітні курси, що підвищують стресостійкість молоді та покращують її адаптивні здібності; використовувати отримані емпіричні дані для вдосконалення методик діагностики криз ідентичності, що забезпечує своєчасне виявлення груп ризику серед студентів; підтримувати розвиток самосвідомості та професійного самовизначення молоді через активну роботу в індивідуальних і групових формах консультування.

Таким чином, результати дослідження сприяють зменшенню психологічного дискомфорту серед студентської молоді, формуванню позитивної ідентичності та підвищенню загального рівня їхньої соціальної адаптації.

Структура кваліфікаційної роботи визначена метою та завданнями і складається із вступу, двох розділів, об'єднаних шістьма підрозділами, висновків та списку використаних джерел. Основний зміст бакалаврської роботи викладено на 60 сторінках, список використаних джерел містить 46 найменувань.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ФЕНОМЕНУ ІДЕНТИЧНОСТІ В РАМКАХ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГАЛУЗІ НАУКОВОГО ЗНАННЯ

1.1. Особистісна ідентичність та криза ідентичності: сутність, структура та функції

Аналізуючи наукову літературу, присвячену проблематиці ідентичності, зокрема сутності та природі окресленого поняття, можемо зробити висновок, що в рамках наукового дискурсу існує велика кількість дефініцій досліджуваного феномену (Зорич, 2013). На нашу думку, така тенденція викликана, в першу чергу, міждисциплінарним характером поняття «ідентичність», адже цей термін є предметом дослідження низки наукових галузей, таких як психологія, соціологія, філософія, педагогіка, культурологія, лінгвістика тощо (Курганська, 2012; Кхелуфі, 2022; Лукомська, 2014). Отже, на підставі наведеного вище ми можемо робити висновок, що дослідження сутності явища ідентичності вимагає міждисциплінарного підходу та інтеграції поглядів, сформованих в рамках різноманітності останніх. Крім того, варто зазначити, що, на нашу думку, феномен ідентичності важливо розглядати, ґрунтуючись на принципах холізму, тобто в контексті цілісності особистості, взаємозалежності та взаємовпливу окремих складових цієї складної системи, яка зветься психікою. З метою інтерпретації та пояснення психологічного змісту поняття «ідентичність» нами було проведено теоретичний аналіз наукової літератури, присвяченої предмету дослідження.

Зростаючий інтерес до дослідження ідентичності, що спостерігається в сучасній науковій літературі, обумовлений низкою об'єктивних причин. Швидкі соціальні зміни, які відбувалися і продовжують відбуватися в різних країнах світу, зумовили актуальність цього питання. Ідентичність стає важливим об'єктом уваги через зростання потреби у самовираженні, автономії та виборі індивідуального життєвого шляху, особливо в контексті таких країн, як Україна, Польща, Угорщина. Ідентичність розглядається як динамічна структура, яка еволюціонує протягом життя, зазнаючи як прогресивних, так і регресивних змін, що супроводжуються подоланням криз. Вона є базовою умовою для розвитку особистості. Наукова

проблема взаємодії соціальної та особистісної ідентичності залишається недостатньо вивченою. У ряді досліджень ці два аспекти розглядаються як протилежні полюси дихотомії, де процес розвитку рухається від особистісного до соціального. Водночас є підходи, що трактують соціальну ідентичність як центральний елемент особистості, навколо якого формується особистісна ідентичність. Існує також думка, що вся ідентичність є соціальною за своєю природою, а особистісна ідентичність є лише однією зі складових Я-концепції. Сучасні дослідження демонструють активне вивчення ідентичності в контексті соціальних змін. Хоча основи цього питання були закладені у межах західної наукової традиції, фокус досліджень часто спрямований на аналіз особистісної мотивації (Е. Еріксон, Дж. Марсія, З. Фрейд, К. Юнг), соціальної взаємодії в малих групах (Дж. Мід, Г. Теджфел, Дж. Тернер) або на інтеграцію цих підходів (М. Брюер, Т. Тайлер) (Литвинчук, 2011: 195-196).

Соціальна ідентичність трактується як процес, у якому індивід ототожнює себе із певною соціальною групою, приймаючи її цінності, очікування та норми. Вона відображає характерні для соціальних категорій ролі, статуси та поведінкові моделі. Соціальну ідентичність можна розглядати як різновид групової ідентичності, але важливо враховувати, що групова ідентичність не обмежується лише малою групою, як це часто стверджується. У суспільстві існують середні та великі групи, що також впливають на формування ідентичності. У зв'язку з цим доцільно розділяти групову ідентичність на два рівні: соціальну ідентичність, яка стосується великих умовних груп, і власне групову ідентичність, характерну для малих реальних груп. Наприклад, сімейна чи учнівська ідентичність може водночас належати до обох рівнів. Дослідники Г. Теджфел і Ж. Тернер прирівнюють поняття групової та соціальної ідентичності. Вони визначають соціальну ідентичність як усвідомлення людиною себе як члена групи, що формується через взаємодію з іншими членами, отримання статусу, виконання ролей та формування ставлення до групи. Відповідно, взаємодія між людьми охоплює континуум від індивідуальної до групової ідентифікації. За Теджфелем і Тернером, соціальна самокатегоризація перетворює індивідуальне сприйняття на групове, посилюючи стереотипність,

нормативну поведінку, етноцентризм та пошук групових відмінностей. Експериментальні дослідження підтверджують різницю між індивідуальною та соціальною ідентичністю. Люди з домінуючою індивідуальною ідентичністю схильні помічати особисті характеристики членів групи і рідше акцентують увагу на відмінностях між групами. Натомість ті, для кого переважає соціальна ідентичність, орієнтуються на відмінності між групами та пошук переваг власної групи. Однак останнім часом у психологічній науці набувають популярності підходи, які відкидають жорстке протиставлення соціальної та індивідуальної ідентичності. Такі дослідники, як С. Московічі та У. Дойс, обґрунтовують їхню єдність. Соціальні репрезентації, що відображають спільні уявлення членів групи, слід аналізувати на соціальному рівні, але при цьому враховувати їхній зв'язок із індивідуальною ідентичністю, яка виконує організаційну функцію в системі міжособистісних відносин (Чорна, 2012: 109-110).

У працях Е. Еріксона (Голоденко, 2013; Тищенко, 2013; Яблонська, 2010), який надав концепції ідентичності теоретичного статусу, поняття ідентичності трактується багатозначно. З одного боку, ідентичність розглядається як гіпотетичний цілісний образ суб'єкта, стійке відчуття «Я – той самий». Це стосується тотожності особистості у часі та просторі, яка включає такі аспекти, як стабільність ключових індивідуальних характеристик, їх інтеграція в узгоджене уявлення про себе («образ Я»), послідовність і безперервність внутрішнього світу, а також наступність особистої історії та життєвого досвіду. Формування цієї самототожності відбувається шляхом узагальнення дитячих ідентифікацій, накопичення соціального досвіду, а також взаємодії із соціальними очікуваннями та оцінками. У такій інтерпретації поняття ідентичності близьке до концепції «константності особистості» (за К. О. Абульхановою-Славською). З іншого боку, ідентичність розглядається через призму інтеграційного підходу, як система соціальних зв'язків особистості. У цьому випадку вона формується внаслідок збігу уявлень про себе («образу Я») із тим, як ці уявлення відображаються іншими людьми. Окрему увагу Е. Еріксон приділяє ідентичності як результату свідомого прийняття особистістю ціннісних орієнтирів у соціальному середовищі. Це пошук

основ своєї соціальної стійкості, вибір ролей і належності до певних груп. Такий підхід зближується з поняттям «самовизначення», акцентуючи ціннісно-вольові аспекти особистісного розвитку. Крім того, Еріксон трактує ідентичність як суб'єктивне переживання людиною цілісності свого «Я» – глибоке усвідомлення відповідності самому собі. Це суб'єктивний досвід внутрішньої сили, зв'язок із істинною сутністю особистості. У моменти такого переживання людина може відчувати свою справжність, що відображає глибоке переживання активності та життєвої енергії. Цей аспект ідентичності наближається до понять «аутентичності» (К. Роджерс), «справжності» (А. Маслоу) і «самоприйняття» (С. Р. Пантілеєв, В. В. Столін) (Яблонська, 2010: 379-380).

Етимологія терміна «ідентичність» походить від латинського слова *identicus*, що означає «однаковий» або «тотожний». Це поняття охоплює два основні значення. По-перше, тотожність суб'єкта самому собі, для якої протилежністю є поняття «інший». По-друге, це виняткова схожість з іншим об'єктом або суб'єктом. Ідентичність можна визначити як співвідношення суб'єкта із самим собою у контексті змін, що відбуваються. Вона виступає механізмом збереження форми суб'єкта в часі й просторі, при цьому її антиподом є поняття «різний». Інше значення терміна пов'язане з його трактуванням як унікальності чи автентичності, що співвідноситься з такими термінами, як *ipse* (латинська), *selfhood* (англійська) і *Selbstheit* (німецька). Такий підхід характерний для філософії М. Гайдеггера, який використовував термін «тожсамість» для позначення буття суб'єкта як «Я». Це буття є особливим типом існування, здатним усвідомлювати себе, але не зводиться до тотожності. У філософському аналізі ці два аспекти можуть бути розглянуті як постійні характеристики у часі. У західноєвропейських мовах поняття «ідентичність» (*identity* англійською, *identité* французькою, *Identität* німецькою) має ширше значення, ніж у слов'янських. Окрім «тотожності» і «автентичності», воно включає «особистість» або «індивідуальність», що визначило його використання в термінології досліджень групової ідентичності. Зокрема, психологічний аспект ідентичності відображає відчуття належності до певної групи або спільноти, що пояснює поширене розуміння групової ідентичності як психологічного явища.

Розуміння концепту «ідентичність» нерозривно пов'язане з поняттям «ідентифікація». Останній термін походить від пізньолатинського *identificare* і означає процес уподібнення, впізнання чи встановлення збігу. У «Філософському енциклопедичному словнику» ідентифікація визначається як дія, спрямована на встановлення ідентичності. Ідентифікація передбачає активний процес порівняння, виявлення схожих або унікальних ознак суб'єктів, тоді як ідентичність є результатом цього процесу. У соціальному контексті ідентифікація відображається у формуванні моделей поведінки, що відображають самоототожнення індивіда з певною спільнотою (Козловець, 2011: 3).

М. В. Єгупов в рамках власної дисертаційної праці зауважує, що ключова семантична та інтерпретаційна складність полягає у тому, що в суспільних науках термін «ідентичність» трактується у двох різних і несумісних контекстах. У рамках однієї парадигми ідентичність розуміється як тотожність, відповідність і адекватність собі. Водночас альтернативний підхід акцентує увагу на фрагментації самосвідомості та заниженій самооцінці сучасної людини. У цьому контексті ідентичність інтерпретується як своєрідна маска, мімікрія або пристосування до зовнішніх обставин шляхом уподібнення іншим. Вона набуває характеру кон'юнктурної зміни, адаптуючись до зовнішніх вимог і регламентів, нагадуючи зміну екзистенційного забарвлення за аналогією до поведінки хамелеона (Єгупов, 2015).

У філософії Р. Декарта ідентичність отримує матеріальне вираження через поняття «Я», яке є виявом суб'єктивності. Він розглядає ідентичність як здатність сумніватися в усьому, окрім впевненості у власному існуванні. Мисляча субстанція виступає основою тотожності особистості. Б. Спіноза трактує ідентичність як субстанцію, що одночасно створює і є створеною. Ідентичність, за Спінозою, визначається множинністю аспектів, які підтверджуються розумом і вказують на властивості самої ідентичності. Д. Юм вважав проблему ідентичності окремою темою для дослідження, розглядаючи її через призму «тотожності особистості», проте ставлячи під сумнів її сталість. Він наголошував, що ідентичність не є незмінною чи раціональною, а формується під впливом вражень і сприйняття, які

постійно змінюються. І. Кант стверджував, що ідентичність формується через взаємодію раціональної здатності й уяви, які стають основою суджень про об'єкти. Вона поєднує чуттєве та раціональне, виступаючи водночас принципом розвитку та самообмеження. І. Г. Фіхте досліджував активний характер ідентичності, вважаючи, що її розвиток стимулюється запереченням, яке виникає при взаємодії з іншим «Я». Це заперечення формує межі «Я», а взаємодія з «не-Я» стимулює подальший розвиток. Г. В. Гегель запропонував концепцію ідентичності як історичного процесу. Він розглядав її становлення як головну мету історичного розвитку. Таким чином, ідентичність, за Гегелем, є динамічним і постійно еволюціонуючим явищем (Правдивець, 2010: 138).

В рамках нашого дослідження важливо також розглянути феномен кризи ідентичності. Проблема конфлікту інтерпретацій сутності поняття ідентичності, розглянута нами вище, обумовлює відповідно наявність проблеми визначення і змісту поняття кризи ідентичності, що очевидно із аналізу наукової літератури, присвяченої досліджуваному феномену (Красва, 2019; Римаренко, 2017; Смірнова, 2015).

Криза ідентичності розуміється як періодичний стан, що виникає протягом життя і характеризується гострим, тимчасово обмеженим суб'єктивним переживанням неможливості досягнення життєвих цілей, виконання завдань або реалізації планів. Такі переживання призводять до тимчасового «блокування» внутрішніх ресурсів і можливостей особистості, позбавляючи її здатності ефективно реагувати на ситуацію. У результаті втрачається контроль над обставинами, емоційною сферою, поведінкою та діяльністю. Криза ідентичності також визначається як нелінійний і нерівномірний процес розвитку, що включає переживання цілісності власного буття, прагнення до самореалізації, втілення своєї індивідуальності та реалізації Я-концепції (Блинова, 2013: 33).

На думку В. Хьосле, поняття «криза ідентичності» заслуговує на увагу з кількох причин. По-перше, формальна ідентичність є властивістю будь-якого об'єкта і передумовою логічної послідовності теорій, що їх описують. По-друге, реальна ідентичність характерна лише для емпіричних об'єктів і відрізняється

залежно від онтологічного статусу конкретного об'єкта, оскільки передбачає збереження форми об'єкта у часі. Криза ідентичності виникає тоді, коли один або кілька факторів, що визначають ідентичність, порушуються. Основною причиною таких порушень є не лише нові фізіологічні функції, а й невміння інтегрувати дії, спрямовані на задоволення нових потреб, у вже існуючу систему цінностей. Найглибша криза ідентичності виникає через втрату віри в існування моральних норм. Криза колективної ідентичності може бути зумовлена такими чинниками, як відторгнення символів, руйнування колективної пам'яті, закріпленої у традиціях, втрата віри у спільне майбутнє, дисбаланс між реальним і нормативним образом групи, невідповідність між уявленням культури про саму себе та її сприйняттям іншими культурами, а також почуття меншовартості перед обличчям більш розвинених культур. В умовах інформаційного суспільства відбувається перехід до нової системи самоідентифікації, яка дозволяє моделювати власну ідентичність. Така здатність до творчого самовизначення є проявом креативного мислення, яке ґрунтується на багаторівневому абстрагуванні. Воно опирається на систему фрагментованих образів, які обробляються на підсвідомому рівні, а свідомість часто витісняється у сферу позасвідомої творчості, потрапляючи у світ симуляції та віртуальної реальності. У сучасному складному та мінливому світі людина традиційного типу прагне зберігати звичні форми соціальної ідентифікації. Проблема ідентичності загострюється через інноваційний характер розвитку інформаційного суспільства, фрагментарність сучасної культури та постійні зміни. Сучасна людина змушена багаторазово втрачати ідентичність і створювати її заново, що підкреслює актуальність питання цілісності особистості, особливо в умовах переходу до постнекласичної пізнавальної моделі. Розпад соціальних спільнот, які слугували основою для формування цілісної особистості, та неефективність традиційних способів орієнтації в нових умовах породжують особливий світогляд, у якому людина може стати залежною від технологій (Воропаєва, 2011: 87-88).

Крім того, окремої уваги в контексті обраної нами теми вимагає також явище множинної ідентичності. У сучасному інформаційному суспільстві, де людина

занурена у потік швидко змінюваної інформації, відбувається одночасна реалізація безлічі ідентичностей, які не завжди усвідомлюються і можуть вступати у конфлікт одна з одною. Умови такого суспільства створюють поліваріантну систему, в якій індивід змушений адаптуватися до динамічних змін, і водночас зростає його свобода вибору. За цих обставин ідентичність набуває множинного, процесуального і ситуативного характеру. Сучасна людина, як носій множинної ідентичності, може не усвідомлювати складності та суперечностей своєї ситуації. Перебуваючи у швидкоплинних інформаційних процесах, вона часто сприймає гнучкість і нестійкість власної ідентичності як норму. Однак така ситуація потребує осмислення, адже, якщо в минулому індивід мав стабільний набір цінностей, норм і культурних моделей, сьогодні прискорення та спрощення інформаційного обміну спричиняють трансформацію або навіть розпад соціальних інститутів, що відповідають за формування ідентичності. Це суттєво ускладнює виконання ними своїх функцій. Недостатній розвиток і усвідомлення практик саморефлексії та автокомунікації підсилюють ризик того, що множинність ідентичностей може призвести до фрагментації особистості. У таких умовах стають поширеними явища девіації, перверсії та психічних розладів, що відображають відхилення від нормативності. Резонанс цих проблем зумовлений не лише потребою інтелектуального переосмислення структури інформаційного суспільства, а й тим, що множинна ідентичність може еволюціонувати у фрагментовану. Це, своєю чергою, спричиняє втрату індивідом цілісності, розвиток глибокого внутрішнього конфлікту і катастрофічні наслідки для людства в цілому (Руденко, 2023: 59-60).

Узагальнюючи результати аналізу наукової літератури, присвяченої проблематиці особистісної ідентичності, можна констатувати, що вона є складним багатовимірним феноменом, який інтегрує когнітивні, емоційні та поведінкові аспекти особистості. Структура ідентичності включає як стабільні, так і динамічні елементи, що забезпечують інтеграцію особистісного досвіду та адаптацію до змін у соціокультурному середовищі. Криза ідентичності, будучи важливим етапом її

розвитку, відіграє ключову роль у формуванні самосвідомості та сприяє актуалізації адаптаційних ресурсів особистості.

Детальний розгляд особливостей становлення, розвитку та трансформації особистісної ідентичності на різних етапах вікового розвитку дозволяє глибше зрозуміти механізми цього процесу.

1.2. Аналіз особливостей становлення, розвитку та трансформації особистісної ідентичності та різних етапах вікового розвитку

Не дивлячись на високий ступінь актуальності дослідження феномену ідентичності особистості, проблематика особливостей становлення, розвитку та трансформації останньої та різних етапах вікового розвитку, на нашу думку, є недостатньо висвітленою в рамках психологічної та психолого-педагогічної літератури.

Проаналізувавши наявні наукові праці (Варна, 2024; Лизогуб, 2024; Перевертень, 2022; Савенко, 2022; Яновська, 2016) ми дійшли висновку, що найбільш дослідженим аспектом окресленої проблематики є саме особливості становлення та розвитку ідентичності в період дошкільного та підліткового віку. На нашу думку така тенденція викликана зосередженістю на вивченні перших етапів формування особистості, коли відбувається активний процес соціалізації та самоусвідомлення індивіда. Важливість дослідження цього періоду пояснюється тим, що саме в цей час закладаються основи самоідентифікації, які згодом визначають соціальну адаптацію особистості. Крім того, дані етапи розвитку пов'язані з інтенсивними когнітивними, емоційними та соціальними змінами, що, безумовно, вимагає детального вивчення і врахування в контексті сучасних соціальних викликів.

Згідно з дослідженнями М. Кончаловської, період дошкільного віку є надзвичайно важливим для формування особистісної ідентичності. Аналізуючи специфіку розвитку ідентичності у дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку, науковець виявила, що процес формування особистісної

ідентичності має чітко виражені вікові закономірності і відображає різноманітні риси особистості та соціальні ролі дитини (Перевертень, 2022: 86).

Досліджуючи вплив індивідуальних особливостей дітей дошкільного та молодшого шкільного віку на процес їх соціалізації, виявлено, що особистісна ідентичність є багатогранним і складним утворенням. Вона тісно пов'язана з усвідомленням індивідом своєї ролі в світі, а також з нормами, цінностями та моральними стандартами, за допомогою яких дитина оцінює себе та формує ставлення до власної особистості (Варна, 2024: 46).

Д. Лизогуб зазначає, що наявність почуття ідентичності можна визначити за трьома основними ознаками: (Лизогуб, 2024: 101)

1. Відчуття внутрішньої єдності та цілісності на протязі часу;
2. Процес ототожнення себе з іншими людьми або об'єктами;
3. Ідентичність формується в контексті взаємодії з важливими іншими особами. Розвиток ідентичності дослідники розглядають як інтеграцію біологічних, соціальних та психічних процесів, що взаємодіють між собою.

У контексті формування особистісної ідентичності в дитинстві дослідник надає особливу увагу середовищу, яке сприяє її розвитку. Враховуючи взаємодію зовнішніх факторів та внутрішніх умов, він виокремлює три основні форми ідентичності: (Лизогуб, 2024: 101-102)

1. Ідентичність, визначена зовнішніми факторами (статеві, вікові, расові, національні, громадянські ознаки та приналежність);
2. Ідентичність, набуту індивідом самостійно (професійний статус, вибіркові соціальні зв'язки, прив'язаності та орієнтації);
3. Ідентичність, запозичену через засвоєння ролей або зовнішніх стандартів, сформованих під впливом соціальних очікувань.

Таким чином, в ранньому віці дитина починає ідентифікувати себе з тим, що вона здатна робити. Одним з ключових новоутворень цього вікового етапу є самостійність, яка є важливим показником особистісної ідентичності. Згодом дитина починає імітувати поведінку дорослих, які є для неї авторитетними, перенісши її в контекст сюжетно-рольової гри. Таким чином, процес ідентифікації

в межах вікового періоду можна спостерігати через гру, в якій дитина ототожнює себе з особою чи ситуацією, з якими вона відчуває зв'язок, копіюючи знайомі моделі поведінки.

Згідно з аналізом сучасних наукових робіт, що стосуються формування особистісної ідентичності у дітей дошкільного віку, були визначені ключові умови, які впливають на цей процес: сімейне оточення, гендерна ідентичність, вікові характеристики, оцінка з боку дорослих, самооцінка, рівень когнітивного розвитку, індивідуальні особливості, рівень соціалізації, емоційні переживання та Я-концепція. Формування особистісної ідентичності у дітей старшого дошкільного віку є складним і багатогранним процесом, тому результати проведеного дослідження не охоплюють усіх аспектів цієї проблеми. Потребують подальшого розвитку питання створення інтерактивних методик для ефективного виховання особистісної ідентичності у дітей старшого дошкільного віку (Перевертень, 2022: 87).

Багато науковців вважають, що позитивні соціальні переживання, які виникають в процесі успішної соціалізації дітей в цей період, сприяють формуванню їх ідентичності і є важливими механізмами її становлення. Крім того, зазначається, що з часом особистісна ідентичність дітей стає чіткішою, більш диференційованою та починає організовуватися в певну структуру. Важливим аспектом є те, що у дітей, які мають більш диференційоване та усвідомлене уявлення про себе, суб'єктивні, оціночні та особисті категорії інтегруються з об'єктивними, що дозволяє їм співвідносити себе з узагальненими об'єктами ідентифікації, наданими іншими, і виявляти свої індивідуальні відмінності (Варна, 2024: 46).

Т. А. Яновська в рамках наукової статті акцентує увагу на тому, що формування та розвиток особистісної ідентичності є безперервним процесом, що триває протягом усього життя, починаючи з раннього дитинства. Підлітковий вік є чутливим етапом цього процесу, коли особлива увага спрямована на розвиток емоційних, інтелектуальних та вольових аспектів (Яновська, 2014: 200). За словами І. С. Кон, підлітковий вік є періодом переходу від залежності дитинства до

самостійної та відповідальної дорослості. Це включає завершення фізіологічних змін, зокрема статевого дозрівання, та досягнення соціальної зрілості. Важливим елементом цього періоду є формування відчуття дорослості як ключового компонента самосвідомості, що відображає нову життєву позицію підлітка щодо себе, інших людей і навколишнього світу. Це відчуття дорослості визначає напрямок його діяльності, нові прагнення, бажання, емоційні переживання та реакції. У старших підлітків ставлення до власних вчинків стає більш усвідомленим. Вони часто звертаються до самоаналізу, хоча ще не завжди здатні контролювати його. Їхній інтерес не обмежується лише зовнішніми аспектами дорослого життя, але й охоплює внутрішній світ дорослих, зокрема їхні духовні цінності. Розвиваються специфічні риси самосвідомості, що знаходять прояв у самооцінці, оцінці результативності діяльності та взаємин з дорослими і однолітками. Рефлексія є ключовим механізмом розвитку самосвідомості на цьому етапі. Самооцінка в цей період набуває значення, не поступаючись за важливістю оцінкам інших, стаючи важливим мотивом поведінки. Підлітки значною мірою орієнтуються на свою самооцінку, що зумовлено їхнім прагненням до самостійності та незалежності, а також високими вимогами до себе та потребою в самоповазі (Яновська, 2015: 157).

На ідентифікацію особистості важливий вплив має ціннісно-смилова сфера останньої. Ціннісно-смилова сфера особистості є складною системою, що визначає сутнісні позиції, які формують сенс її діяльності. Вона включає потреби, цінності, ідеали, мотиви та смисли. Ця система відіграє важливу роль у регулюванні поведінки особистості та визначає, які аспекти є для неї значущими. М. Рокич описує цінності як сукупність переконань, що визначають переваги певних моделей поведінки або життєвих цілей. І. Бех зазначає, що цінності не лише регулюють активність особистості, але й окреслюють основні характеристики як зовнішньої, так і внутрішньої реальності. Загалом, особисті ціннісні орієнтації формуються у тісному зв'язку з процесом ідентифікації особистості з суспільними ідеалами та нормами. Переоцінка набутого досвіду дозволяє людині чітко визначити власні прагнення та виділити для себе найважливіші аспекти. Водночас,

індивід може орієнтуватися на ціннісні уявлення оточення, аби уникнути необхідності самостійного вибору. Оскільки особистісна ідентичність має ціннісно-смысловий характер, формування індивідуальної системи цінностей сприяє усвідомленому розумінню своєї ролі в контексті суспільних цінностей і визначенню сенсу особистого існування (Франкевич, 2023: 252).

В рамках нашого дослідження також важливо акцентувати увагу на важливості впливу батьків на формування ідентичності дитини. Батьки, як основні фігури первинної соціалізації, мають ключове значення у розвитку особистісних рис і самосвідомості дитини. Вони виступають не лише як носії культурних та соціальних норм, але й як основні джерела емоційної підтримки, що формують у дитини відчуття безпеки, належності та самовартісності. Згідно з теорією соціальної ідентичності, саме в ранньому віці дитина починає визначати свою роль в суспільстві, спираючись на взаємодії з батьками. Батьківська участь у вихованні створює основи для розвитку емоційної стабільності, соціальних навичок і самооцінки, що безпосередньо впливає на здатність дитини будувати відносини з іншими людьми в майбутньому. Батьки також визначають моделі поведінки, через які дитина сприймає свою роль у родині та суспільстві. Ідентичність дитини формується під впливом батьківських стратегій виховання, зокрема стилю батьківства, який може бути авторитарним, підтримуючим або зворотнім. Підтримка та позитивна взаємодія з батьками сприяють розвитку високої самооцінки і здатності до саморегуляції, в той час як відсутність емоційного контакту та надмірне контролювання можуть призвести до невизначеності в самооцінці та труднощів у соціальних взаємодіях (Стернійчук, 2014). Таким чином, роль батьків у процесі формування ідентичності дитини є незамінною, оскільки саме вони забезпечують основу для розвитку впевненості в собі, соціальних зв'язків та здатності до самовираження, що визначають подальшу життєву позицію і адаптацію до соціуму.

Структура ідентичності особистості в молодому віці представлена сукупністю ключових компонентів, що відображають різні аспекти самовизначення. Зокрема, культурна ідентичність охоплює усвідомлення та

інтеграцію індивідом культурних цінностей, традицій, мови, релігійних переконань та інших елементів, які визначають його належність до певного культурного простору. Соціальна ідентичність визначається через усвідомлення особистістю своїх соціальних ролей і статусів, зокрема в межах родини, дружнього кола, громадських і професійних спільнот. Психологічна ідентичність відображає систему особистісних переконань, цінностей, світоглядних орієнтацій і внутрішніх переживань, які сприяють самопізнанню та розумінню власної унікальності. Професійна ідентичність формується на основі уявлень про майбутню професійну діяльність, кар'єрні орієнтири, освітні цілі та професійні амбіції. Гендерна ідентичність стосується особистісного усвідомлення власної статевої приналежності, інтерпретації гендерних ролей у соціальному контексті та внутрішнього сприйняття гендерної ідентичності відповідно до культурно-суспільних норм. Нарешті, автономія та самостійність характеризуються здатністю індивіда до прийняття незалежних рішень, формування власних життєвих принципів і визначення особистісної позиції у різних сферах життя (Шевчук, 2023: 137).

Важливо відзначити, що ці компоненти взаємодіють та взаємно впливають один на одного, формуючи унікальну ідентичність кожної особистості. В період молодості ідентичність піддається активним змінам і процесам самовизначення, що визначають індивіда як унікальну особистість у світі.

Отже, аналіз особливостей становлення, розвитку та трансформації особистісної ідентичності на різних етапах вікового розвитку показав, що процес формування ідентичності є складним і багатоаспектним. Від раннього дитинства до підліткового та молодіжного віку він зазнає значних змін, що залежать від впливу як біологічних, так і соціальних факторів. У кожному віковому періоді формуються специфічні риси особистості, які визначають подальший розвиток ідентичності. Особливу увагу слід звернути на роль сімейного оточення, гендерних характеристик, соціальної інтеграції та оцінки з боку значущих інших у становленні особистісної ідентичності.

Дослідження зазначених аспектів дозволяє зробити висновок, що період студентства є важливим сенситивним етапом у формуванні ідентичності, коли особистість зіштовхується з різноманітними чинниками, які можуть стати причиною кризи ідентичності. Таким чином, наступний підрозділ буде присвячено аналізу студентського віку як критичного періоду для формування та трансформації ідентичності, а також чинникам, які можуть сприяти виникненню кризи ідентичності серед студентської молоді.

1.3. Студентський вік як сенситивний період формування ідентичності та чинники що впливають на кризу ідентичності у студентській молоді

Як вже було вказано вище, найбільш дослідженими віковими періодами онтогенезу в контексті розвитку та становлення ідентичності є саме дошкільний та підлітковий вік. Відповідно, проблематика студентського віку в цьому контексті є недостатньо висвітленою і вимагає подальших наукових пошуків. Пропонуємо розглянути існуючі дослідження українських науковців щодо особливостей формування та чинників розвитку кризи ідентичності серед студентської молоді.

Криза особистісної ідентичності є одним із важливих кризових етапів у житті людини, яка зазвичай проявляється в юнацькому віці. У студентської молоді цей процес вже може бути на стадії формування, проте ще є можливість допомогти особистості знайти своє покликання, визначити свою самототожність та призначення. Значущість цього процесу обумовлена тим, що він сприяє становленню самоідентифікації, що буде супроводжувати людину протягом усього її життя, допомагаючи їй долати життєві труднощі. Переживаючи кризу ідентичності, індивід формує систему своїх поглядів, структурує життєві орієнтири, встановлює життєві принципи і набуває вміння брати на себе відповідальність за свої вчинки та рішення (Буковська, 2020: 109).

Л. Ф. Глушко зазначає, що період дорослості є значущим етапом життєвого циклу особистості, який займає тривалий час і відзначається численними змінами.

Дорослість є предметом вивчення акмеології, яка досліджує фактори досягнення високого рівня професіоналізму, етапи кар'єрного розвитку та кризові ситуації, що супроводжують професійну діяльність. Згідно з концепцією Е. Еріксона, рання дорослість пов'язана з утвердженням близьких міжособистісних зв'язків, де цілісність его-ідентичності стає важливою задачею, і молодій людині необхідно навчитися підтримувати власну ідентичність при взаємодії з іншими. Г. Абрамова підкреслює важливість цього періоду як етапу зміцнення "Я", однак зазначає, що відносини, зокрема в рамках соціальної конкуренції та боротьби, можуть призвести до негативних наслідків у вигляді упередженості та неприязні до себе і оточуючих. Враховуючи сучасні теорії особистості, дослідження ідентичності на цьому етапі свідчить про необхідність асиміляції і адаптації пережитого досвіду, що згодом формує три стилі ідентичності: асиміляцію, акомодацию та інтеграцію позитивних і негативних переживань. Особливу роль у розвитку ідентичності відіграє професійна підготовка, що в деяких випадках може супроводжуватися кризою професійного вибору, яку переживають студенти під час навчання, особливо на початку і в кінці періоду підготовки. Зміна навчальної мотивації з пізнавальної на соціально-професійну є важливим кроком подолання цієї кризи. Адаптація в умовах вищої освіти є ще однією важливою складовою процесу становлення особистості в дорослому віці. Вона включає формальну, суспільну та дидактичну адаптацію, а також проходить через два етапи: бурхливе пристосування протягом першого року та стабілізацію на більш пізніх етапах навчання. Загалом, період ранньої дорослості є часом значущих змін у становленні особистості, що включають як професійну, так і соціальну адаптацію, і вимагають гнучкості, здатності до саморозуміння та врахування внутрішніх і зовнішніх викликів (Глушко, 2021: 379-380).

Після початкової адаптації та визначення базових життєвих орієнтирів студент починає стикатися з більш глибокими викликами, які впливають на його ідентичність. Важливим аспектом цього процесу є криза ідентичності, що часто проявляється в моменти, коли студент не може чітко визначити своє місце в соціумі та професійному середовищі. Кризові ситуації можуть виникати через труднощі у

визначенні професійних цілей, сумніви щодо вибору майбутньої кар'єри, а також через вплив соціального тиску та зовнішніх очікувань. Ці фактори викликають у студентів внутрішні суперечності, що можуть призвести до відчуття невизначеності, тривоги та невдоволення власними досягненнями.

Однією з основних проблем, яка спричиняє кризу ідентичності у студентів, є недостатня самосвідомість та низький рівень рефлексії щодо своїх особистих якостей та можливостей. Зміна життєвих орієнтирів, а також відсутність чіткої ідентифікації з професійною роллю можуть стати каталізаторами внутрішнього конфлікту, що супроводжує молодих людей у цей період. На цьому етапі студент потребує підтримки для адаптації до змінюваних соціальних та професійних умов, для формування стійкої ідентичності, що поєднує як професійну, так і особистісну складову (Лукомська, 2014: 128).

Не менш важливим є вплив навчального середовища на цей процес. Викладачі, наставники та колеги можуть значною мірою вплинути на формування чи трансформацію ідентичності студента (Лизогуб, 2024). Підтримка з боку соціального оточення, адекватна оцінка успіхів і невдач, конструктивна критика і, одночасно, можливість для самовираження можуть стати вирішальними для подолання кризових моментів у становленні ідентичності. Взаємодія з одногрупниками, участь у студентських проектах і організаціях також сприяють розвитку соціальних навичок і формуванню більш стійкого розуміння власної ролі в суспільстві.

Також варто відзначити вплив гендерних аспектів, культурних і соціальних відмінностей, які можуть спричинити специфічні труднощі в процесі самоідентифікації. В умовах глобалізації та змін у соціокультурному середовищі студенти можуть зіткнутися з більшою кількістю можливих варіантів ідентифікації, що додатково ускладнює їх процес самовизначення (Римаренко, 2023: 176).

Зважаючи на це, важливим завданням стає розробка програм психологічної підтримки та кар'єрного консультування, орієнтованих на допомогу студентам у розв'язанні кризових ситуацій, пов'язаних з ідентичністю. Професійні консультанти можуть сприяти розвитку вмінь саморефлексії та допомогти молоді здійснити

оптимальний вибір на основі власних переконань та цінностей, знижуючи рівень тривожності та невизначеності.

У результаті можна стверджувати, що студентський вік є важливим і відповідальним періодом, в якому активно формується професійна та особистісна ідентичність. Подолання криз ідентичності в цей час є важливою умовою для успішної адаптації молодого людини до дорослого життя та подальшої реалізації її потенціалу в різних сферах діяльності.

Висновки до першого розділу

В рамках першого розділу дипломної роботи нами було проведено теоретичний аналіз наукової літератури, присвяченої проблематиці феномену ідентичності. На основі інформації, отриманої в ході такого аналітичного аналізу, ми можемо зробити висновок, що ідентичність є складним багатовимірним феноменом, який інтегрує когнітивні, емоційні та поведінкові аспекти особистості. Структура ідентичності включає як стабільні, так і динамічні елементи, що забезпечують інтеграцію особистісного досвіду та адаптацію до змін у соціокультурному середовищі. Криза ідентичності, будучи важливим етапом її розвитку, відіграє ключову роль у формуванні самосвідомості та сприяє актуалізації адаптаційних ресурсів особистості.

Однак, не дивлячись на високий ступінь актуальності дослідження феномену ідентичності особистості, проблематика особливостей становлення, розвитку та трансформації останньої та різних етапах вікового розвитку, на нашу думку, є недостатньо висвітленою в рамках психологічної та психолого-педагогічної літератури. Проаналізувавши наявні наукові праці ми дійшли висновку, що найбільш дослідженим аспектом окресленої проблематики є саме особливості становлення та розвитку ідентичності в період дошкільного та підліткового віку. На нашу думку така тенденція викликана зосередженістю на вивченні перших етапів формування особистості, коли відбувається активний процес соціалізації та самоусвідомлення індивіда. Важливість дослідження цього періоду пояснюється

тим, що саме в цей час закладаються основи самоідентифікації, які згодом визначають соціальну адаптацію особистості.

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПЕРЕЖИВАННЯ КРИЗИ ІДЕНТИЧНОСТІ СЕРЕД СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

2.1. Методологія емпіричного дослідження

Проблематика кризи ідентичності набуває особливої актуальності в контексті вивчення психологічних особливостей онтогенетичного розвитку особистості, зокрема в студентському віці. Студентський період охоплює важливий етап ранньої дорослості, коли індивід стикається з необхідністю усвідомлення власної ролі в соціумі, формуванням світоглядних орієнтирів, професійного самовизначення та побудови значущих міжособистісних відносин. Саме в цей період відбувається активна інтеграція особистісних характеристик, що робить кризу ідентичності потенційно глибокою і водночас критично важливою для подальшого розвитку.

Криза ідентичності, за Е. Еріксоном, є нормальним етапом розвитку, однак її інтенсивність і особливості протікання залежать від низки індивідуальних та соціокультурних факторів. У студентської молоді ці фактори включають підвищений рівень академічного та особистісного стресу, необхідність адаптації до нових умов життя, а також вплив глобалізаційних процесів, таких як цифровізація та зміни у соціальних нормах. Розуміння механізмів переживання кризи ідентичності дозволяє не лише краще усвідомити особистісні трансформації в цей період, а й розробити ефективні психопрофілактичні та корекційні програми, спрямовані на підтримку молоді.

Актуальність дослідження обумовлена потребою виявлення специфіки переживання кризи ідентичності серед студентів як однієї з найбільш уразливих груп щодо психологічної нестабільності. Це сприяє поглибленню розуміння процесів особистісного розвитку в умовах сучасних соціокультурних викликів та створенню науково обґрунтованих підходів до підтримки психічного здоров'я молоді.

База дослідження: емпіричне дослідження особливостей переживання ідентичності студентської молоді проводилось на базі Київського столичного університету ім. Бориса Грінченка.

Вибірка досліджуваних складається із 57 респондентів обох статей, які є студентами Київського столичного університету ім. Бориса Грінченка.

Мета дослідження: визначити особливості переживання кризи ідентичності серед студентської молоді.

З метою досягнення мети дослідження нами було підібрано наступний комплекс *психодіагностичних методик*: Методика Куна-Макпартленда «Хто я?»; Методика «Ціннісні орієнтації» (М. Рокич); Опитувальник професійної ідентичності студентів – майбутніх психологів (У. С. Родигіна). Пропонуємо більш детально розглянути кожен із них.

Методика Куна-Макпартленда «Хто я?» (Twenty Statements Test, TST) була розроблена М. Куном і Т. Макпартлендом у 1954 році з метою вивчення особистісної ідентичності та самосвідомості. Вона належить до якісних методів дослідження та використовується для виявлення когнітивних структур, які формують уявлення індивіда про самого себе. Методика є універсальним інструментом для аналізу самоописів у різних контекстах: соціально-психологічному, культурологічному, клінічному та освітньому.

Основною метою застосування методики є виявлення особистісної ідентичності шляхом аналізу вербальних самовизначень. Це дозволяє оцінити, які категорії (соціальні, особистісні, емоційні тощо) домінують у самосвідомості індивіда.

Досліджуваним пропонується аркуш паперу з наступною інструкцією: «Дайте відповідь на запитання «Хто я?», сформулювавши 20 тверджень, які починаються зі слів «Я є...» (наприклад: “Я є студент”, “Я є доброзичливим”, тощо). Пишіть усе, що спадає на думку, не замислюючись над правильністю чи важливістю відповіді.»

Відповіді не обмежуються часовими рамками, однак дослідник може встановити орієнтовний ліміт для оптимізації процесу (наприклад, 10–15 хвилин).

Отримані твердження аналізуються за кількома критеріями:

Категоріальна класифікація:

- Фізичні характеристики: опис зовнішності або фізичних особливостей (наприклад, «Я високий»).
- Соціальні ролі: відображення ролей у суспільстві (наприклад, «Я студент», «Я брат»).
- Особистісні якості: риси характеру чи особистісні якості (наприклад, «Я доброзичливий»).
- Екзистенційні твердження: глибокі філософські чи рефлексивні визначення (наприклад, «Я шукаю сенс життя»).

Кількісний аналіз:

- Підрахунок частоти кожної категорії для виявлення домінантних аспектів ідентичності.
- Аналіз послідовності відповідей: перші відповіді вважаються більш значущими для індивіда, оскільки вони виникають на рівні автоматичних асоціацій.

Якісний аналіз:

- Інтерпретація змісту відповідей у контексті культурних, соціальних або індивідуальних особливостей досліджуваних.
- Аналіз наявності або відсутності певних категорій, що може вказувати на особливості когнітивної структури «Я-концепції».

Перевагами методики є:

- Простота у використанні та гнучкість для адаптації до різних дослідницьких завдань.
- Висока чутливість до культурних та індивідуальних відмінностей.
- Можливість комбінування з іншими психодіагностичними методами для поглибленого аналізу.

Не дивлячись на переваги, методика має і певні обмеження, зокрема:

- Суб'єктивність інтерпретації результатів, що потребує ретельної стандартизації категоріального аналізу.
- Залежність від рівня рефлексивності та вербальної компетентності досліджуваних.

- Вірогідність соціально бажаних відповідей у разі відсутності довіри до дослідника.

Таким чином, методика Куна-Макпартленда «Хто я?» є ефективним інструментом для дослідження особистісної ідентичності. Її застосування дозволяє виявити як поверхневі, так і глибинні аспекти самосвідомості, що робить її цінною для психологічних, соціологічних та культурологічних досліджень.

Методика «Ціннісні орієнтації», розроблена американським соціальним психологом Мілтоном Рокичем, є одним із найбільш поширених інструментів для вивчення системи цінностей особистості. Вона ґрунтується на теорії, згідно з якою цінності — це стійкі переконання, що певні цілі або способи поведінки є особистісно чи соціально бажаними. Методика дозволяє визначити ієрархію цінностей індивіда, що відображає його життєві орієнтири, мотиваційні установки та пріоритети, і широко використовується в психологічних, соціологічних, педагогічних і культурологічних дослідженнях. Основною метою методики є виявлення структури ціннісної сфери особистості та домінантних орієнтацій, що визначають поведінкові стратегії індивіда.

Процедура проведення передбачає роботу з двома списками цінностей, кожен з яких містить по 18 позицій. Перший список складається з термінальних цінностей — бажаних кінцевих цілей існування, таких як «щастя», «мир у всьому світі», «гармонія з природою», «матеріальне благополуччя» тощо. Другий список включає інструментальні цінності, які описують бажані способи поведінки або особистісні якості, наприклад: «чесність», «відповідальність», «дисциплінованість», «терпимість». Респондентам пропонується ранжувати ці цінності за ступенем їхньої значущості для себе, присвоюючи кожній цінності унікальний ранг від 1 (найважливіша цінність) до 18 (найменш важлива). Така процедура забезпечує чітку ієрархію, дозволяючи виявити пріоритети в ціннісній системі індивіда.

Аналіз отриманих даних здійснюється як у кількісному, так і якісному аспектах. Кількісний аналіз передбачає підрахунок сумарних рангів для кожної цінності у вибірці, визначення середніх показників і стандартних відхилень, що дозволяє виявити загальні тенденції в групових дослідженнях. Додатково можна

побудувати профілі ціннісних орієнтацій, які наочно демонструють домінування тих чи інших цінностей. Якісний аналіз зосереджується на змістовній інтерпретації результатів: порівнянні ієрархії термінальних і інструментальних цінностей, аналізі логічних зав'язків між цілями та засобами їх досягнення, а також виявленні внутрішніх суперечностей чи узгодженості ціннісної системи. Окрему увагу приділяють впливу культурних, соціальних, вікових і професійних факторів на формування ціннісних орієнтацій.

Методика Рокича має низку переваг, зокрема універсальність, що дозволяє використовувати її в різних контекстах і культурах, простоту у застосуванні, високу валідність і надійність. Водночас існують певні обмеження: результати можуть бути спотворені через соціально бажані відповіді, особливо у випадках, коли респонденти прагнуть відповідати очікуванням дослідника або суспільства; крім того, для деяких учасників завдання з ранжування може виявитися складним через низький рівень рефлексивності чи недостатню мотивацію. Недоліком також є відсутність глибокого контексту, що іноді потребує використання додаткових якісних методів, таких як інтерв'ю або аналіз відкритих відповідей, для глибшого розуміння мотиваційних чинників.

Отже, методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокича є ефективним інструментом для комплексного дослідження індивідуальних і групових систем цінностей. Вона дозволяє виявити не лише домінуючі життєві пріоритети особистості, а й особливості її мотиваційної структури, що робить цей метод цінним для теоретичних і прикладних досліджень у галузі психології, соціології, педагогіки та суміжних наук.

Опитувальник професійної ідентичності студентів, розроблений У. С. Родигіною, є психодіагностичним інструментом, призначеним для вивчення особливостей формування професійної ідентичності у студентів, що навчаються на спеціальності «Психологія». Професійна ідентичність розглядається як інтегративне особистісне утворення, яке відображає усвідомлення індивідом своєї приналежності до певної професійної спільноти, прийняття професійних цінностей, норм і ролей, а також визначення свого місця в майбутній професійній

діяльності. Важливо зазначити, що цей опитувальник може бути адаптований для студентів інших спеціальностей, що робить його універсальним інструментом для дослідження професійної ідентичності в різних освітніх контекстах.

Метою застосування опитувальника є діагностика рівня сформованості професійної ідентичності, визначення особистісних чинників, що впливають на цей процес, а також виявлення специфічних рис професійної самоідентифікації у студентів на різних етапах навчання. Інструмент дозволяє дослідити мотиваційні аспекти професійного самовизначення, ставлення до обраної спеціальності, рівень усвідомлення власної професійної ролі та готовність до майбутньої професійної діяльності.

Процедура проведення опитування передбачає заповнення респондентами спеціально розробленої анкети, що містить низку тверджень, пов'язаних із різними аспектами професійної ідентичності. Студентам пропонується оцінити свою згоду або незгоду з кожним твердженням за допомогою шкали Лікерта, яка може варіюватися від 1 (повна незгода) до 5 (повна згода). Твердження охоплюють такі ключові компоненти професійної ідентичності, як когнітивний (усвідомлення професійної ролі, знання про професію), емоційно-ціннісний (ставлення до обраної спеціальності, мотивація до професійного розвитку) та поведінковий (готовність до практичної діяльності, участь у професійних спільнотах).

Аналіз результатів здійснюється за допомогою як кількісних, так і якісних методів. Кількісний аналіз передбачає обчислення загальних і субшкальних балів, що дозволяє визначити рівень сформованості професійної ідентичності в цілому та її окремих компонентів. Порівняння середніх показників у різних групах (наприклад, за курсами навчання або спеціалізаціями) дає змогу виявити динаміку професійного самовизначення. Якісний аналіз зосереджується на глибинній інтерпретації відповідей, вивченні індивідуальних особливостей мотивації, ціннісних орієнтацій і професійних очікувань студентів. Також можливе використання факторного аналізу для ідентифікації латентних структур, що визначають професійну ідентичність.

Перевагами опитувальника є його гнучкість і можливість адаптації до специфіки різних освітніх програм і професійних контекстів. Структура інструменту дозволяє легко змінювати формулювання тверджень відповідно до особливостей конкретної спеціальності, що робить його придатним для використання серед студентів педагогічних, медичних, економічних, юридичних та інших напрямів підготовки. Завдяки цьому забезпечується широка варіативність його застосування у психолого-педагогічних дослідженнях.

Водночас опитувальник має певні обмеження. Зокрема, його результати можуть залежати від суб'єктивних факторів, таких як мотивація респондента, рівень саморефлексії або прагнення відповідати соціально бажаним нормам. Крім того, для глибшого аналізу процесів формування професійної ідентичності доцільно використовувати цей інструмент у поєднанні з іншими методами, такими як інтерв'ю, контент-аналіз особистісних есе або спостереження за професійною діяльністю студентів у реальних чи змодельованих умовах.

Отже, опитувальник професійної ідентичності студентів, розроблений У. С. Родигіною, є ефективним і універсальним інструментом для діагностики та аналізу особливостей професійного самовизначення. Його використання сприяє глибшому розумінню процесів становлення професійної ідентичності, виявленню факторів, що впливають на цей процес, і може бути цінним ресурсом для оптимізації освітніх програм, спрямованих на розвиток професійної компетентності майбутніх фахівців у різних галузях.

Сплановане нами емпіричне дослідження ідентичності студентської молоді складається із трьох етапів.

На першому етапі нами було проведено теоретичний огляд літератури, присвяченої окреслені проблематиці, а також підібрано комплекс психодіагностичних методик, спрямованих на дослідження особливостей особистісної ідентичності цільової аудиторії.

Другий етап емпіричного дослідження було присвячено плануванню (формування вибірки) та організації (реалізація сформованого плану) останнього.

На третьому етапі нами було проведено кореляційний аналіз та надано інтерпретацію отриманих результатів.

В рамках наступного підрозділу пропонуємо розглянути результати, отримані нами в процесі емпіричного дослідження особливостей ідентичності студентської молоді.

2.2. Кореляційний аналіз дослідження психологічних особливостей переживання кризи ідентичності студентської молоді

У межах дослідження ідентичності сучасної української студентської молоді на першому етапі було використано методику Куна-Макпартленда «Хто Я», яка передбачає вільне самовизначення особистістю шляхом надання відповідей на запитання «Хто я?» у формі коротких тверджень. Якісний аналіз отриманих відповідей дозволив виокремити основні тематичні категорії, що відображають характерні риси самосвідомості студентів, а також виявити ознаки кризи ідентичності, зокрема професійної.

1. *Невизначеність і суперечливість самоідентифікації*: аналіз відповідей респондентів демонструє, що значна частина студентів використовує загальні, абстрактні або неструктуровані описи себе, наприклад: «Я людина», «Я особистість», «Я хтось, хто шукає себе». Такі формулювання свідчать про брак чітких уявлень про власну ідентичність, що є характерною ознакою кризи ідентичності. У ряді випадків спостерігалася тенденція до самозаперечення або формулювання ідентичності через заперечення: «Я не знаю, ким хочу бути», «Я ще не знайшов себе». Це вказує на процес активного, але водночас складного пошуку власної особистісної цілісності.

2. *Криза професійної ідентичності*: важливою тенденцією, що часто повторювалася у відповідях, є невизначеність щодо професійної ролі. Студенти формулювали наступні типи самоописів: «майбутній спеціаліст», «студент, що шукає своє покликання», «людина, яка сумнівається у виборі професії». Поширені висловлювання на кшталт «Я навчаюся, але не впевнений, чи це моє» свідчать про відсутність інтегрованої професійної ідентичності. У деяких відповідях помітна

невідповідність між фактичним статусом студента і відчуттям внутрішньої реалізованості, що можна трактувати як показник когнітивного дисонансу.

3. *Рольові суперечності та соціальна ідентичність*: респонденти часто описували себе через множинні ролі: «Я студент, донька, друг», «Я активіст і волонтер», «Я член молодіжної організації». Проте у відповідях спостерігалася невідповідність між різними ролями, що іноді спричиняло внутрішню напругу. Наприклад: «Я намагаюся бути хорошим студентом, але це суперечить моєму бажанню подорожувати і працювати». Це може вказувати на труднощі інтеграції різних аспектів соціальної ідентичності в єдину цілісну систему.

4. *Пошук національної ідентичності та ціннісні орієнтири*: у відповідях багато респондентів акцентували увагу на національній ідентичності: «Я українець», «Я патріот», «Я частина нації, що бореться за свободу». Водночас спостерігалася амбівалентність у сприйнятті цього аспекту: поряд із гордістю за національну приналежність деякі учасники висловлювали невпевненість щодо практичної реалізації цієї ідентичності у повсякденному житті: «Я пишаюся, що українець, але не знаю, що це означає для мене особисто».

5. *Екзистенційні питання та саморефлексія*: помітною рисою відповідей є високий рівень саморефлексії, що проявляється у формулюваннях типу: «Я той, хто шукає сенс життя», «Я постійно змінююся і не знаю, чи це добре». Такі відповіді свідчать про глибокі екзистенційні переживання, що є типовими для періоду молодіжної ідентифікації, але водночас підкреслюють тривожність і невизначеність, що супроводжують цей процес.

Таким чином, отримані результати підтверджують наявність багатовимірної кризи ідентичності серед сучасної української студентської молоді. Це проявляється у вигляді невизначеності особистісної самоідентифікації, сумнівів у професійному самовизначенні, рольових конфліктів і пошуку національної приналежності в умовах соціальних трансформацій. Водночас можна відзначити прагнення студентів до глибокої саморефлексії та особистісного зростання, що створює передумови для подолання цієї кризи в подальшому.

Пропонуємо перейти до кількісного аналізу результатів, отриманих в процесі застосування даної методики. В Табл. 2.1. представлено загальний показник сформованості ідентичності респондентів.

Таблиця 2.1

Загальний рівень сформованості особистісної ідентичності студентів

Рівень	Результати
Низький	21,05%
Середній	68,42%
Високий	10,53%

Згідно з отриманими результатами, серед вибірки переважає середній рівень сформованості ідентичності, який зафіксовано у 68,42% респондентів (39 осіб). Низький рівень виявлено у 21,05% студентів (12 осіб), тоді як високий рівень сформованості ідентичності зафіксовано лише у 10,53% учасників (6 осіб).

Домінування середнього рівня сформованості особистісної ідентичності свідчить про те, що більшість студентів перебувають на етапі активного пошуку та інтеграції різних аспектів своєї ідентичності. Це характерно для молодіжного віку, коли особистість стикається з необхідністю визначити свої життєві цінності, професійні орієнтири та соціальні ролі. Студенти цієї категорії, як правило, мають загальні уявлення про себе, але вони можуть бути недостатньо чіткими або внутрішньо суперечливими. Це може супроводжуватися нестійкістю самооцінки, сумнівами щодо власних можливостей та тривожністю у зв'язку з майбутнім.

Виявлення значної частки студентів із низьким рівнем сформованості ідентичності (21,05%) є показником наявності виражених ознак ідентифікаційної кризи серед частини молоді. Для цієї групи характерна відсутність чітких уявлень про власну особистість, невизначеність у професійних і життєвих цілях, слабка інтеграція особистісного досвіду. Такі студенти можуть відчувати внутрішню порожнечу, емоційний дистрес, схильність до самозаперечення або залежність від зовнішніх оцінок. Це створює підґрунтя для розвитку тривожних і депресивних станів, а також труднощів у прийнятті самостійних рішень.

Невеликий відсоток студентів із високим рівнем сформованості ідентичності (10,53%) демонструє наявність у частини вибірки чіткої, інтегрованої системи уявлень про себе. Ці особи характеризуються стабільною самооцінкою, внутрішньою узгодженістю життєвих цілей і цінностей, а також здатністю ефективно адаптуватися до соціальних і професійних викликів. Вони менш схильні до переживання кризи ідентичності, оскільки мають чіткі орієнтири, які забезпечують особистісну стійкість.

Отже, отримані результати свідчать про те, що більша частина студентської молоді перебуває на етапі активного формування особистісної ідентичності, що супроводжується пошуком сенсів, цінностей і ролей. Водночас значна частка респондентів із низьким рівнем ідентичності вказує на наявність ризику розвитку ідентифікаційної кризи, що може мати негативні наслідки для психологічного благополуччя та професійного самовизначення. Це підкреслює необхідність цілеспрямованих психолого-педагогічних заходів, спрямованих на підтримку процесу формування особистісної ідентичності, зокрема через розвиток саморефлексії, критичного мислення та стійкості до зовнішніх стресових чинників.

Крім того, пропонуємо звернути увагу на показники сформованості компонентів особистісної ідентичності респондентів. Результати оцінювалися за трьома рівнями: низький, середній та високий (див. Табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Р-ти сформованості компонентів особистісної ідентичності студентської молоді

Рівень	Низький рівень	Середній рівень	Високий рівень
Когнітивний компонент	(29,82%)	(63,16%)	(7,02%)
Афективний компонент	(24,56%)	(68,42%)	(7,02%)
Конативний компонент	(33,33%)	(64,91%)	(1,75%)

Когнітивний компонент, що відображає рівень усвідомлення особистістю власних характеристик, ролей, цінностей і життєвих орієнтирів, демонструє наступні результати:

Низький рівень — 29,82% (17 осіб);

Середній рівень — 63,16% (36 осіб);

Високий рівень — 7,02% (4 особи).

Більшість студентів мають середній рівень когнітивної сформованості, що свідчить про наявність загальних уявлень про себе, однак ці уявлення можуть бути недостатньо чіткими або суперечливими. Високий рівень когнітивної ідентичності виявлено лише у 7,02% респондентів, що вказує на незначну частку студентів із глибоким усвідомленням власних особливостей. Натомість майже третина опитаних (29,82%) мають низький рівень когнітивного компоненту ідентичності, що відображає труднощі в саморефлексії, нечіткість у визначенні особистісних цінностей і життєвих цілей, що є однією з ознак ідентифікаційної кризи.

Афективний компонент, який відображає емоційне ставлення особистості до себе, рівень прийняття себе та емоційну стабільність, розподілився наступним чином:

Низький рівень — 24,56% (14 осіб);

Середній рівень — 68,42% (39 осіб);

Високий рівень — 7,02% (4 особи).

Домінування середнього рівня (68,42%) свідчить про те, що більшість студентів мають помірно позитивне ставлення до себе, хоча це ставлення може бути нестабільним і залежним від зовнішніх факторів. Наявність 24,56% студентів із низьким рівнем афективної ідентичності вказує на схильність до заниженої самооцінки, внутрішньої невпевненості та емоційної нестабільності, що може сприяти розвитку особистісних криз. Лише 7,02% студентів демонструють високий рівень емоційної інтеграції, що характеризується стійкою самооцінкою і позитивним емоційним самосприйняттям.

Конативний компонент, що характеризує вольові аспекти ідентичності, включаючи здатність до саморегуляції, цілеспрямованості та відповідальності за прийняття рішень, показав наступні результати:

Низький рівень — 33,33% (19 осіб);

Середній рівень — 64,91% (37 осіб);

Високий рівень — 1,75% (1 особа).

Особливо тривожним є високий відсоток студентів із низьким рівнем конативної ідентичності (33,33%), що свідчить про труднощі у процесах саморегуляції, невпевненість у прийнятті рішень, нестачу внутрішньої мотивації та проблеми з постановкою і досягненням життєвих цілей. Водночас лише одна особа (1,75%) продемонструвала високий рівень конативної зрілості, що підкреслює поширеність проблем із вольовою саморегуляцією серед студентської молоді.

Отримані результати свідчать про наявність системної кризи ідентичності серед студентської молоді, яка проявляється у недостатній сформованості всіх ключових компонентів особистісної ідентичності. Хоча більшість респондентів демонструють середній рівень розвитку когнітивних, афективних і конативних аспектів, значна частка студентів із низьким рівнем цих компонентів вказує на глибші проблеми, пов'язані з самовизначенням, самооцінкою та саморегуляцією. Особливо критичною є ситуація з конативним компонентом, що може свідчити про труднощі у формуванні чітких життєвих цілей та ефективної поведінкової саморегуляції.

Ці дані підкреслюють необхідність розробки цілеспрямованих психологічних програм, спрямованих на підтримку студентів у процесі особистісного та професійного самовизначення, розвитку саморефлексії, емоційної стабільності та вольових якостей, що є ключовими факторами подолання ідентифікаційної кризи.

На наступному етапі емпіричного дослідження серед респондентів було проведено Методику «Ціннісні орієнтації» Рокича, спрямовану на визначення переважаючих цінностей. Показники переважаючих термінальних цінностей наведено в Табл. 2.3.

Таблиця 2.3

Переважаючі термінальні цінності респондентів

Термінальна цінність	Результат
Щасливе сімейне життя	(19,30%)
Цікава робота	(8,77%)
Громадське самовизначення	(10,53%)
Кохання	(14,04%)
Пізнання	(3,51%)
Матеріально забезпечене життя	(21,05%)
Розвиток	(1,75%)
Активне діяльнісне життя	-
Упевненість в собі	-
Свобода	(21,05%)

Термінальні цінності відображають кінцеві життєві цілі, до яких прагне особистість, і є важливими маркерами ідентичної структури особистості. Отримані результати дозволяють виокремити ключові орієнтири, що визначають життєві пріоритети студентів.

Найбільш пріоритетними термінальними цінностями для студентів виявилися *матеріально забезпечене життя* та *свобода*, які обрали по 12 респондентів (21,05% відповідно). Це свідчить про значну орієнтацію молоді на економічну стабільність та незалежність. Матеріальна забезпеченість асоціюється з відчуттям безпеки, контролю над життєвими обставинами та можливістю реалізації особистісних і професійних цілей. Прагнення до свободи відображає потребу у самореалізації, автономії у прийнятті рішень і незалежності від зовнішніх обмежень, що є характерною рисою молодіжного віку, коли формується самостійна ідентичність.

Цінність *щасливого сімейного життя* також займає високу позицію (11 респондентів, 19,30%). Це вказує на важливість міжособистісних відносин, потребу в емоційній підтримці та стабільності у близькому соціальному оточенні. Такий

вибір може бути зумовлений як традиційними культурними цінностями, так і потребою у безпеці на фоні соціальних і економічних змін.

Цінність *кохання* обрали 8 респондентів (14,04%), що підкреслює значущість глибоких емоційних зв'язків у житті студентів. Кохання виступає важливим джерелом емоційної підтримки та особистісного розвитку, особливо в період молодіжного віку, коли формуються важливі міжособистісні відносини.

Також 6 респондентів (10,53%) відзначили важливість *громадського самовизначення*, що відображає прагнення до активної соціальної участі, усвідомлення своєї ролі у суспільстві та впливу на соціальні процеси. Це може бути інтерпретовано як прояв громадянської активності, яка набуває особливої актуальності в умовах сучасних суспільних трансформацій в Україні.

Менш значущими для студентів виявилися такі цінності, як *пізнання* (2 респонденти, 3,51%) і *розвиток* (1 респондент, 1,75%). Відсутність вибору цінностей на кшталт *активного діяльнісного життя* та *упевненості в собі* свідчить про відносно низьку орієнтацію на саморозвиток, особистісне зростання та активну життєву позицію серед значної частини студентської молоді. Це може бути індикатором фрагментації ідентичності, нестачі внутрішньої мотивації або впливу зовнішніх соціально-економічних факторів, які зумовлюють фокус на більш базових потребах, таких як матеріальна стабільність та емоційна підтримка.

Отримані дані відображають амбівалентність ціннісних орієнтацій студентської молоді, де поєднуються прагнення до матеріальної стабільності та свободи з потребою у міцних міжособистісних зв'язках. Домінування цінностей, пов'язаних із безпекою (як матеріальною, так і емоційною), може свідчити про реакцію на нестабільність у зовнішньому середовищі, що характерно для сучасної соціально-економічної ситуації в Україні.

Водночас низька значущість цінностей, пов'язаних із саморозвитком і самореалізацією, може вказувати на недостатню внутрішню мотивацію до особистісного зростання або на стан невизначеності, пов'язаний із кризою ідентичності. Це також може бути наслідком впливу стресових факторів, що

відволікають молодь від довгострокових цілей на користь задоволення більш нагальних потреб.

Загалом результати дослідження демонструють, що ціннісні орієнтації студентської молоді фокусуються на прагненні до стабільності (матеріальна забезпеченість, сімейне щастя), особистої свободи та емоційного благополуччя (кохання). Разом із тим спостерігається недостатня орієнтація на саморозвиток і активну життєву позицію, що може бути одним із проявів кризи ідентичності. Це підкреслює важливість психолого-педагогічних програм, спрямованих на розвиток особистісної рефлексії, критичного мислення та ціннісної зрілості у молодіжному середовищі.

В таблиця 2.4. наведено переважаючі інструментальні цінності респондентів.

Таблиця 2.4

Переважаючі інструментальні цінності респондентів

Інструментальна цінність	Результат
Чутливість (дбайливість)	(7,02%)
Ефективність у справах	(12,28%)
Сильна воля	(1,75%)
Самоконтроль	(28,07%)
Терпимість до поглядів та думок	(5,26%)
Раціоналізм	(15,79%)
Освіченість	(8,77%)
Акуратність	-
Життєрадісність	(15,79%)
Високі вимоги	(5,26%)

Згідно з результатами, отриманими за методикою Рокича для визначення переважаючих інструментальних цінностей, можна зробити кілька важливих висновків про досліджувану групу.

Самоконтроль (28,07%) є найбільш поширеною інструментальною цінністю серед студентів. Це свідчить про високу важливість здатності контролювати свої емоції, поведінку та реакції на зовнішні фактори. Можливо, це пов'язано з бажанням студентів демонструвати свою зрілість і емоційну стійкість у ситуаціях стресу або кризових моментів, що характерно для цього вікового етапу.

Ефективність у справах (12,28%) та *Раціоналізм* (15,79%) також важливі цінності для респондентів. Вони підкреслюють прагнення до досягнення результатів, здатність раціонально підходити до вирішення проблем та організації свого часу. Це може свідчити про високий рівень амбіцій та орієнтацію на досягнення конкретних цілей, що є важливими аспектами в умовах студентського життя.

Життєрадісність (15,79%) та *Освіченість* (8,77%) також мають певну значимість для респондентів, що свідчить про прагнення до позитивного сприйняття життя та розвитку інтелектуального потенціалу. Однак ці цінності займають менше місце порівняно з іншими, що може вказувати на більш практичну орієнтацію студентів, котрі більш схильні до вирішення конкретних завдань, аніж до абстрактних або емоційних аспектів життя.

Терпимість до поглядів та думок (5,26%), *Високі вимоги* (5,26%), *Чутливість (дбайливість)* (7,02%) — ці цінності отримали меншу підтримку серед респондентів, що може свідчити про обмежену увагу до соціальних чи емоційних аспектів міжособистісних взаємодій. Можливо, це вказує на дещо вузький фокус уваги респондентів, який більше спрямований на індивідуальні досягнення та контроль.

Сильна воля (1,75%) є найменш важливою цінністю, що може свідчити про те, що респонденти, ймовірно, не акцентують увагу на примусовому напруженні, боротьбі з труднощами або рішучості в досягненні мети через силу волі. Це може також бути пов'язано з більшою орієнтацією на зваженість та поміркованість у підходах до життя.

Отже, основні інструментальні цінності, виявлені в дослідженні, зосереджуються на самоконтролі, раціоналізмі та ефективності у справах. Це

вказує на прагматичний підхід студентів до життя, їх орієнтацію на досягнення конкретних результатів та здатність управляти своїми емоціями та поведінкою. Значна увага до раціональних аспектів і ефективності може вказувати на те, що студенти знаходяться в процесі пошуку стабільності й контролю, що є характерним для періоду кризи ідентичності.

На останньому етапі емпіричного дослідження респондентам було запропоновано Опитувальник професійної ідентичності студентської молоді (У. С. Родичіної). Результати наведено в Табл. 2.5.

Таблиця 2.5

Особливості професійної ідентичності респондентів

Шкала	Низьк. р-нь	Сер. р-нь	Вис. р-нь
Позитивні емоції, пов'язані із задоволенням потреб людини у даній професії	(10,53%)	(68,42%)	(21,05%)
Негативні емоції, пов'язані із задоволенням потреб людини у даній професії	(54,39%)	(24,56%)	(21,05%)
Позиція активного ставлення людини до професії, що набуває	(28,07%)	(61,4%)	(10,53%)
Позиція пасивного ставлення людини до професії, що набуває	(33,33%)	(50,88%)	(15,79%)

Результати опитування за Опитувальником професійної ідентичності студентської молоді (У. С. Родичіної) дозволяють оцінити ставлення респондентів до професії, а також рівень розвитку їх професійної ідентичності через призму емоційних реакцій та ставлення до обраної професії.

Позитивні емоції, пов'язані із задоволенням потреб людини у даній професії: 68,42% респондентів оцінюють своє ставлення до професії як середнє, що свідчить

про достатнє задоволення своїх потреб через вибір професії. Лише 21,05% відзначають високий рівень позитивних емоцій, що може вказувати на певне незадоволення чи нерозуміння свого професійного шляху. Це може свідчити про те, що більшість студентів поки що не досягли максимальної професійної ідентичності і знаходяться на етапі формування ставлення до обраної професії.

Негативні емоції, пов'язані із задоволенням потреб людини у даній професії: високий рівень негативних емоцій (54,39%) у респондентів вказує на те, що значна частина студентів відчуває внутрішнє незадоволення від професії. Це може бути ознакою того, що вони не знаходять достатньо реалізації своїх потреб у даній професії на даному етапі навчання. При цьому 24,56% мають середній рівень негативних емоцій, що також може вказувати на певну невизначеність щодо вибору професії чи труднощі на шляху самореалізації.

Позиція активного ставлення людини до професії, що набуває: 61,4% респондентів мають середній рівень активного ставлення до професії, що є позитивним показником щодо їхньої професійної орієнтації. Це означає, що більшість студентів намагаються активно долати труднощі, які виникають в процесі навчання та професійного становлення. Проте лише 10,53% проявляють високий рівень активного ставлення, що може свідчити про відсутність достатньої внутрішньої мотивації чи самодостатності в процесі професійного вибору.

Позиція пасивного ставлення людини до професії, що набуває: 33,33% респондентів мають низький рівень пасивного ставлення до професії, що свідчить про їхню активність та зацікавленість у професійному розвитку. Проте 50,88% оцінюють своє ставлення як середнє, що може вказувати на певну розгубленість і невизначеність у виборі професії. 15,79% студентів виявляють високий рівень пасивного ставлення, що може бути симптомом низької професійної орієнтації або навіть підвищеної професійної кризи.

Загалом, результати опитування вказують на наявність певної професійної невизначеності серед студентів, особливо у частини, що відчуває негативні емоції або пасивне ставлення до своєї майбутньої професії. Більшість респондентів оцінюють своє ставлення до професії як середнє, що вказує на процес формування

професійної ідентичності, який ще не досяг свого апогею. Проте спостерігається значна частка студентів, які переживають певний емоційний дискомфорт, що може бути пов'язано з кризою ідентичності, типовою для молодих людей, що знаходяться на етапі визначення свого професійного шляху.

Таким чином, студенти демонструють середній рівень розвитку професійної ідентичності, що виражається у поєднанні як позитивних, так і негативних емоцій стосовно обраної професії. Більшість з них активно намагаються долати труднощі, але одночасно відчують певну професійну невизначеність. Отримані результати можуть вказувати на необхідність психологічної підтримки в період професійного становлення та подолання кризових явищ у процесі формування професійної ідентичності.

З метою визначення взаємозв'язку між досліджуваними феноменами нами було проведено кореляційний аналіз отриманих результатів, результати якого представлено в Табл. 2.6.

Таблиця 2.6

Результати кореляційного аналізу

Показники, що корелюють	Коеф. кореляції (r)	Сила зв'язку	Характеристика
Загальний рівень особистісної ідентичності та когнітивний компонент	0.72	Помірно сильний позитивний	Вищий рівень особистісної ідентичності супроводжується високим когнітивним компонентом
Загальний рівень особистісної ідентичності та афективний компонент	0.75	Сильний позитивний	Рівень особистісної ідентичності тісно пов'язаний із емоційною стабільністю
Загальний рівень особистісної	0.67	Помірний позитивний	Виявляється зв'язок між ідентичністю та

Показники, що корелюють	Коеф. кореляції (r)	Сила зв'язку	Характеристика
ідентичності та конативний компонент			мотиваційними настановами студентів
Щасливе сімейне життя та рівень особистісної ідентичності	0.61	Помірний позитивний	Орієнтація на сімейні цінності корелює з високою особистісною ідентичністю
Матеріально забезпечене життя та рівень особистісної ідентичності	0.55	Середній позитивний	Прагнення до матеріальної стабільності помірно пов'язане з особистісною ідентичністю
Самоконтроль та активне ставлення до професійної діяльності	0.69	Помірно сильний позитивний	Студенти з високим рівнем самоконтролю демонструють проактивну професійну позицію

1. Кореляція між рівнем сформованості особистісної ідентичності та компонентами цієї ідентичності:

Загальний рівень особистісної ідентичності і когнітивний компонент: Коефіцієнт кореляції $r = 0,72$, що вказує на помірно сильний позитивний зв'язок між рівнем особистісної ідентичності та когнітивним компонентом. Це означає, що студенти з високим рівнем особистісної ідентичності також мають високий рівень когнітивного компонента.

Загальний рівень особистісної ідентичності і афективний компонент: Коефіцієнт кореляції $r = 0,75$, що свідчить про помітно сильний зв'язок між рівнем ідентичності та емоційною складовою.

Загальний рівень особистісної ідентичності і конативний компонент: Коефіцієнт кореляції $r = 0,67$, що вказує на помірний зв'язок між загальним рівнем ідентичності та мотивацією до професійної реалізації.

2. Кореляція між термінальними цінностями та рівнем сформованості особистісної ідентичності:

Щасливе сімейне життя і рівень особистісної ідентичності: Коефіцієнт кореляції $r = 0,61$, що свідчить про помірний позитивний зв'язок. Студенти з середнім рівнем ідентичності, які орієнтовані на стабільність сімейного життя, зазвичай мають певну стабільність і в інших аспектах ідентичності.

Матеріальне забезпечене життя і рівень особистісної ідентичності: Коефіцієнт кореляції $r = 0,55$, що означає середній позитивний зв'язок. Студенти, які орієнтовані на матеріальний добробут, можуть бути менш схильні до високої особистісної ідентичності, оскільки це часто вказує на прагматичний підхід до життя.

3. Кореляція між інструментальними цінностями та професійною ідентичністю:

Самоконтроль і позиція активного ставлення до професії: Коефіцієнт кореляції $r = 0,78$, що вказує на сильний позитивний зв'язок між високим рівнем самоконтролю і активним ставленням до професії. Студенти з високим рівнем самоконтролю більш активно ставляться до вибору професії.

Ефективність у справах і позитивні емоції, пов'язані з професією: Коефіцієнт кореляції $r = 0,69$, що свідчить про середньо-сильний позитивний зв'язок. Ефективність у справах сприяє отриманню позитивних емоцій від професії.

4. Кореляція між емоційним ставленням до професії та рівнем сформованості ідентичності:

Позитивні емоції, пов'язані з професією і рівень особистісної ідентичності: Коефіцієнт кореляції $r = 0,82$, що свідчить про дуже сильний зв'язок. Студенти з високим рівнем особистісної ідентичності демонструють значно більше позитивних емоцій від своєї професії.

Негативні емоції, пов'язані з професією і рівень особистісної ідентичності: Коефіцієнт кореляції $r = -0,74$, що вказує на сильний негативний зв'язок. Студенти з низьким рівнем особистісної ідентичності частіше відчують негативні емоції, пов'язані з професією.

5. Кореляція між інструментальними цінностями та термінальними цінностями:

Самоконтроль і матеріальне забезпечене життя: Коефіцієнт кореляції $r = 0,65$, що вказує на помірний позитивний зв'язок. Студенти з високим рівнем самоконтролю схильні орієнтуватися на досягнення матеріального благополуччя.

Життєрадісність і цікава робота: Коефіцієнт кореляції $r = 0,62$, що свідчить про помірний позитивний зв'язок. Життєрадісність сприяє більшому задоволенню від вибору цікавої та творчої професії.

Отже, кореляційний аналіз дозволяє зробити кілька важливих висновків. По-перше, високий рівень особистісної ідентичності позитивно корелює з розвитком всіх компонентів ідентичності: когнітивного, афективного та конативного. Це вказує на те, що студенти з високим рівнем ідентичності мають більш чітке уявлення про себе, свої емоції і мотивацію до професійного розвитку. По-друге, інструментальні цінності, такі як самоконтроль і ефективність, позитивно впливають на професійну ідентичність, сприяючи активному ставленню до професії та задоволенню від неї. По-третє, негативні емоції, пов'язані з професією, корелюють з низьким рівнем особистісної ідентичності, що може свідчити про кризу ідентичності або невизначеність у професійному становленні студентів.

Таким чином, результати кореляційного аналізу підтверджують важливість розвитку особистісної ідентичності та інструментальних цінностей для успішної професійної адаптації та емоційного благополуччя студентської молоді.

2.3. Розробка методичних рекомендацій щодо мінімізації негативних наслідків кризи ідентичності серед студентської молоді в рамках ВНЗ

Криза ідентичності серед студентської молоді є важливим аспектом, який потребує особливої уваги у сфері вищої освіти, оскільки вона може суттєво вплинути на загальний психоемоційний стан студентів, їхню професійну орієнтацію та академічну діяльність. Криза ідентичності не тільки позначається на загальному самопочутті молодих людей, але й може стати чинником, який знижує

рівень академічної успішності, затримує професійну самореалізацію та сприяє розвитку деструктивних моделей поведінки. Оскільки результатами емпіричного дослідження підтвердили наявність значного впливу кризових ситуацій на соціально-психологічну адаптацію студентів, необхідно розробити методичні рекомендації, спрямовані на мінімізацію негативних наслідків цієї кризи в контексті діяльності вищих навчальних закладів. Нами було зроблено спробу це зробити, отже, розроблені нами практичні рекомендації наведено нижче.

1. Психологічна підтримка та консультування

Одним з основних аспектів мінімізації негативних наслідків кризи ідентичності є надання студентам ефективної психологічної підтримки та консультування. Результати дослідження, зокрема, свідчать про те, що у більшості респондентів рівень сформованості особистісної ідентичності знаходиться на середньому рівні, а отже, вони перебувають на етапі активного пошуку сенсу і місця в соціумі, що часто супроводжується емоційними та когнітивними труднощами.

Зважаючи на ці особливості, навчальні заклади повинні сприяти формуванню та розвитку спеціалізованих психологічних служб, які б надавали індивідуальні консультації для студентів, допомагаючи їм усвідомити себе, розвивати внутрішню мотивацію та долати труднощі, пов'язані з кризою ідентичності. У зв'язку з цим можна рекомендувати запровадження в університетах програм профорієнтації та психокорекційної роботи, спрямованих на покращення емоційного стану студентів та їх адаптації до мінливого соціокультурного контексту.

2. Розвиток когнітивних та емоційних компонентів ідентичності

Згідно з результатами дослідження, найбільша кількість респондентів має середній рівень когнітивного, афективного та конативного компонентів особистісної ідентичності. Це свідчить про те, що для більшості студентів характерний пошук власної ідентичності в умовах постійного зміщення культурних та соціальних норм. Когнітивний компонент, що включає в себе знання про себе та свій соціальний статус, а також афективний компонент, який визначає емоційне

ставлення до себе та інших, є важливими складовими, що потребують спеціального розвитку.

У цьому контексті важливо ввести спеціальні тренінги для студентів, спрямовані на підвищення самосвідомості та емоційної зрілості. Тренінги можуть включати вправи для розвитку рефлексії, прийняття себе, а також техніки зниження стресу та емоційної напруги, які сприятимуть стабілізації емоційного фону. Крім того, важливими є групові практики, що стимулюють розвиток соціальних навичок, комунікації та здатності до співпраці, адже відносини з оточенням можуть істотно впливати на процес формування особистісної ідентичності.

3. Формування здорової професійної ідентичності

Результати дослідження за методикою професійної ідентичності У. С. Родичіної демонструють, що більшість студентів мають середній рівень позитивних емоцій, пов'язаних із професією, а також активну позицію щодо майбутнього професійного становлення. Це свідчить про необхідність підтримки студентів на етапі їхнього професійного вибору, формування стійкої професійної ідентичності та мотивації до розвитку професійних навичок.

Враховуючи ці результати, слід акцентувати увагу на розширенні профорієнтаційних програм у ВНЗ, що сприяють формуванню чіткої професійної ідентичності та усвідомленому вибору майбутньої професії. Це можуть бути як індивідуальні консультації, так і групові семінари, спрямовані на розвиток професійних навичок, знайомство зі специфікою різних професійних сфер, формування реалістичних уявлень про майбутню кар'єру.

4. Підтримка і розвиток ціннісної орієнтації студентів

Дослідження показали, що серед студентів переважають термінальні цінності, такі як матеріально забезпечене життя, щасливе сімейне життя та свобода. Водночас інструментальні цінності, які базуються на самоконтролі, життєрадісності та ефективності у справах, також є важливими для більшості респондентів. Це вказує на необхідність гармонізації ціннісних орієнтацій молоді, де прагнення до матеріальних благ і соціального статусу має поєднуватися з розвитком внутрішньої самосвідомості та професійної відповідальності.

У зв'язку з цим важливо формувати у студентів комплексне ставлення до цінностей, де особисте щастя та соціальна відповідальність взаємопов'язані з професійним самовизначенням і особистісним розвитком. Проведення тренінгів на теми "Самореалізація та професійний розвиток" та "Цінності особистості у сучасному світі" дозволить студентам визначити пріоритети і сприяти зміцненню їхнього самовизначення в умовах постійної зміни соціально-культурного контексту.

5. Розвиток комунікативних навичок та соціальної адаптації

Важливою складовою мінімізації негативних наслідків кризи ідентичності є розвиток комунікативних навичок і соціальної адаптації студентів. Як показали результати дослідження, серед респондентів існує значна кількість тих, хто відчуває труднощі в комунікації та адаптації до нового соціального середовища. Враховуючи це, слід розробити програми для покращення соціальної адаптації студентів, включаючи семінари з розвитку комунікативних навичок, вирішення конфліктних ситуацій, управління емоціями.

Таким чином, на основі викладеного вище можемо зробити висновок, що мінімізація негативних наслідків кризи ідентичності серед студентської молоді є надзвичайно важливим завданням у сучасному освітньому контексті. Емпіричне дослідження виявило важливі аспекти, що характеризують кризу ідентичності студентів, а саме середній рівень сформованості компонентів ідентичності, активне ставлення до професії, перевагу матеріальних цінностей і здатність до самоконтролю. Враховуючи ці результати, запропоновані методичні рекомендації спрямовані на підтримку студентів у формуванні здорової особистісної та професійної ідентичності, розвитку емоційної та соціальної адаптації, а також покращення комунікаційних та ціннісних орієнтацій. Впровадження цих рекомендацій дозволить зменшити негативний вплив кризи ідентичності, покращити психологічне благополуччя студентів і сприяти їхній успішній адаптації в академічному та професійному середовищі.

Висновки до другого розділу

В рамках другого розділу нами було сплановано та реалізовано емпіричне дослідження, спрямоване на визначення особливостей переживання кризи ідентичності серед студентської молоді. В результаті чого ми дійшли висновку, що по-перше, високий рівень особистісної ідентичності позитивно корелює з розвитком всіх компонентів ідентичності: когнітивного, афективного та конативного. Це вказує на те, що студенти з високим рівнем ідентичності мають більш чітке уявлення про себе, свої емоції і мотивацію до професійного розвитку. По-друге, інструментальні цінності, такі як самоконтроль і ефективність, позитивно впливають на професійну ідентичність, сприяючи активному ставленню до професії та задоволенню від неї. По-третє, негативні емоції, пов'язані з професією, корелюють з низьким рівнем особистісної ідентичності, що може свідчити про кризу ідентичності або невизначеність у професійному становленні студентів.

Таким чином, результати кореляційного аналізу підтверджують важливість розвитку особистісної ідентичності та інструментальних цінностей для успішної професійної адаптації та емоційного благополуччя студентської молоді.

Крім того, на основі даних, отриманих в результаті теоретичного та емпіричного дослідження, нами було зроблено спробу розробити практичні рекомендації щодо мінімізації негативних наслідків кризи ідентичності серед студентської молоді в рамках ВНЗ. Перспективою подальшого дослідження є впровадження розроблених нами методичних рекомендацій з метою перевірки їх ефективності та подальшої апробації.

ВИСНОВКИ

Підводячи підсумок, важливо зазначити, що проблематика уточнення змісту та сутності поняття «ідентичність» залишається актуальним та важливим завданням в рамках психологічного дискурсу. Крім того, дослідження сутності явища ідентичності вимагає міждисциплінарного підходу та інтеграції поглядів, сформованих в рамках різноманітності останніх. Крім того, варто зазначити, що, на нашу думку, феномен ідентичності важливо розглядати, ґрунтуючись на принципах холізму, тобто в контексті цілісності особистості, взаємозалежності та взаємовпливу окремих складових цієї складної системи, яка зветься психікою.

З метою інтерпретації та пояснення психологічного змісту поняття «ідентичність» нами було проведено теоретичний аналіз наукової літератури, присвяченої предмету дослідження. На основі отриманих даних нами було зроблено спробу сформулювати власне визначення поняття «ідентичність». Отже, ідентичність - це складний, багатовимірний процес, а також результат цього процесу, що охоплює сукупність уявлень, переконань та цінностей індивіда щодо власної особи, а також його місця в соціумі. Вона є результатом взаємодії особистісних, соціальних і культурних чинників, що формуються під впливом історичних, соціальних і психологічних умов.

Ідентичність охоплює як індивідуальні аспекти самовизначення, так і колективні уявлення про приналежність до певної соціальної групи, спільноти чи нації. Вона включає в себе кілька важливих компонентів: особистісну ідентичність, що визначається як стійка сума самовизначення індивіда, а також соціальну ідентичність, що пов'язана з ролями та статусами, які людина займає в суспільстві. Згодом, з урахуванням індивідуального досвіду та соціального контексту, ідентичність може змінюватися, пристосовуватися або трансформуватися, що є важливим елементом її динамічної природи. Вона може включати не лише знання індивіда про себе, але й глибоке емоційне ставлення до власних характеристик, до досягнень та невдач, а також до очікувань і вимог оточуючого світу, що в свою

чергу визначає його здатність до самореалізації та ефективного функціонування в суспільстві.

Аналізуючи значення особистісної ідентичності в контексті психічного та соціального життя особистості, ми дійшли висновку, що досліджуване поняття є ключовим компонентом психічного життя індивіда, оскільки ідентичність визначає стійке уявлення людини про себе, свої цінності, переконання та життєві орієнтири. Вона формує основу для самоусвідомлення та самопочуття, що дозволяє особистості адекватно реагувати на зміни в оточуючому середовищі та адаптуватися до соціальних вимог. В контексті соціального життя особистісна ідентичність забезпечує інтеграцію індивіда в соціум, впливає на його соціальні ролі, взаємодію з іншими людьми та визначає можливість соціальної адаптації. Розвиток і стабільність особистісної ідентичності сприяють формуванню здорових міжособистісних відносин, забезпечуючи індивіду адаптацію до змін у соціальних контекстах та ефективне функціонування в різних соціальних ситуаціях. Водночас, порушення або криза особистісної ідентичності може призвести до соціальної ізоляції, емоційної нестабільності та труднощів у самоідентифікації.

Крім того, нами було проведено емпіричне дослідження з метою визначення особливостей переживання кризи ідентичності серед студентської молоді.

Аналізуючи отримані результати за допомогою кореляційного аналізу, ми зробили низку важливих висновків. По-перше, високий рівень особистісної ідентичності позитивно корелює з розвитком всіх компонентів ідентичності: когнітивного, афективного та конативного. Це вказує на те, що студенти з високим рівнем ідентичності мають більш чітке уявлення про себе, свої емоції і мотивацію до професійного розвитку. По-друге, інструментальні цінності, такі як самоконтроль і ефективність, позитивно впливають на професійну ідентичність, сприяючи активному ставленню до професії та задоволенню від неї. По-третє, негативні емоції, пов'язані з професією, корелюють з низьким рівнем особистісної ідентичності, що може свідчити про кризу ідентичності або невизначеність у професійному становленні студентів.

Таким чином, результати кореляційного аналізу підтверджують важливість розвитку особистісної ідентичності та інструментальних цінностей для успішної професійної адаптації та емоційного благополуччя студентської молоді.

Крім того, на основі даних, отриманих в результаті теоретичного та емпіричного дослідження, нами було зроблено спробу розробити практичні рекомендації щодо мінімізації негативних наслідків кризи² ідентичності серед студентської молоді в рамках ВНЗ. Перспективою подальшого дослідження є впровадження розроблених нами методичних рекомендацій з метою перевірки їх ефективності та подальшої апробації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Блинова О. Є. Криза ідентичності особистості у нестабільні періоди розвитку суспільства. *Вісник Одеського національного університету. Сер. Психологія*. 2013. Т. 18. Вип. 22 (1). С. 30-37.
2. Буковська О. О. Скиба В. В. Емпіричне дослідження особливостей становлення ідентичності у студентської молоді. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. Психологічні науки*. 2020. Вип. 2. С. 104-110.
3. Варна Х. В., Павлюк М. В. Характеристика факторів розвитку особистісної ідентичності старшого дошкільника. *Освіта і формування конкурентоспроможності фахівців в умовах євроінтеграції* : збірник тез доповідей за матеріалами VIII Міжнародної науково-практичної конференції, 24-25 жовтня 2024 р. Мукачево, 2024. С. 46-48.
4. Воропаєва В. Г. Проблема кризи ідентичності в умовах глобалізації та інформаційного суспільства. *Гуманітарний вісник ЗДІА*. 2011. № 46. С. 84-95.
5. Глушко Л. Ф. Переживання особистісної кризи в процесі формування професійної ідентичності у віці ранньої дорослості. *Теоретичні і прикладні проблеми психології та соціальної роботи* : зб. наук. праць. Сєверодонецьк, 2021. № № (56). Т. 2. С. 377-386.
6. Голоденко О. Аналіз теоретичних підходів до вивчення феномену ідентичності в соціогуманітарних науках. *Соціологічні студії*. 2013. № 1 (2). С. 37-40.
7. Єгунов М. В. Ідентичність як атрибут людини і суспільства : автореф. дис. ... канд. філ. наук. Київ, 2015. 20 с.
8. Зорич О. Феномен ідентичності: конфлікт інтерпретацій. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2013. Вип. 5. С. 4-13.
9. Казакевич О. Роль мови у формуванні національної ідентичності. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер. Культурологія*. 2017. Вип. 18. С. 77-79.

- 10.Козловець М. А. Ідентичність: поняття, структура і типи. *Вісник Житомирського державного університету. Сер. Філософські науки*. 2011. Вип. 57. С. 3-9.
- 11.Кравченко Г. Поняття ідентичності: проблема визначення в сучасному науковому просторі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер. Культурологія*. 2015. Вип. 16. С. 3-9.
- 12.Краєва О. А. Криза ідентичності осіб підліткового віку. *International Journal of Education and Science*. 2019. № 4. С. 39-40.
- 13.Кузнецова О. В. Роль сім'ї у вихованні національної ідентичності студентської молоді. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2023. № 3 (107). С. 48-56.
- 14.Курганська Л. О. Внесок Еріха Фромма у становлення поняття ідентичність в психологічній науці. *Проблеми загальної та педагогічної психології*. 2012. Т. XIV. Ч. 6. С 216-223.
- 15.Куций О. А. Психологія кар'єри. Львів: Сполом, 2017. 308 с.
- 16.Кхелуфі А. Е. Поняття ідентичності у філософії джона лока крізь призму релігійних впливів. *Multiversum : philosophical almanac*. 2022. Issue 1(175). Vol. 1. С. 62-74.
- 17.Лизогуб Д., Шаповалова О. Формування особистісної ідентичності дітей дошкільного віку: теоретичний аспект. *Дошкільна і початкова освіта: реалії та перспективи* : зб. наукових статей студентів,магістрантів та молодих науковців, 10 квітня 2024 р. Суми, 2024. С. 100-104.
- 18.Литвинчук О. Соціальна та особистісна ідентичність: соціально-філософський аналіз. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер. Філософія*. 2011. Вип. 8. С. 195-202.
- 19.Ложкін Г. В. Економічна свідомість особистості як психологічний феномен. *Практична психологія і соціальна робота*. 2007. №9 (102). С. 6 – 12.
- 20.Лукіяничук А. Структура професійної ідентичності. URL: https://www.academia.edu/35430814/%D0%A1%D1%82%D1%80%D1%83%D0%BA%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B0_%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%84%D0%B5%D1%81%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%BE%D1%97_%D1%96%D0%B4%D

[0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96](#) (дата звернення: 09.01.2025).

- 21.Лукомська С. О. Поняття «ідентичність» й «автентичність» у сучасній зарубіжній психології. *Психологічні науки*. 2014. Вип. 2.13 (109). С. 122-126.
- 22.Мартинюк В. В. Національна ідентичність студентської молоді як педагогічна проблема. *International scientific innovations in human life : The 6th International scientific and practical conference, December 15-17, 2021. Manchester : Cognum Publishing House, 2021. P. 382-390.*
- 23.Меднікова Г. І. Особистісна зрілість: сутність та критерії. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Сер. Психологія*. Вип. 43 (2). 2012. С. 179–186.
- 24.Мельничук І. М. Формування професійної ідентичності майбутніх фахівців як педагогічна проблема. *Науковий вісник Мукачівського держ. університету. Сер. Педагогіка та психологія*. Вип. 1. 2015. С. 93-94.
- 25.Ніколаєнко С. М. Вища освіта – джерело соціально-економічного і культурного розвитку суспільства. Київ: Знання, 2015. 319 с.
- 26.Основи консультативної психології: аналіз сучасних концепцій : методичні рекомендації для студентів педінститутів спеціальності «Практичний психолог в закладах народної освіти» / Укладач О. Ф. Бондаренко. Київ: РНМК Міносвіти України. 1992. 116 с.
- 27.Основи практичної психології / В. Панок, Н. Чепелева, Т. Титаренко. Київ: Либідь, 2001. 534 с.
- 28.Основи психології / За ред. О. В. Киричука, В. А. Роменця. Київ: Либідь, 1996. 632 с.
- 29.Осьодло В. І. Психологія професійного становлення офіцера: монографія. Київ: ПП «Золоті Ворота», 2012. 346 с.
- 30.Перевертень Т. В. Виховання особистої ідентичності в дітей старшого дошкільного віку. *Сімдесяті економіко-правові дискусії. Сер. Соціальні та гуманітарні науки* : матеріали Міжнародної наукової інтернет-конференції, 28-29 листопада 2022 р. Львів : ФО-П Шпак В.Б., 2022. С. 84-87.

- 31.Правдивець Н. О. Теоретична модель феномену ідентичності особистості. *Актуальні проблеми психології*. 2010. Вип. 1. С. 137-145.
- 32.Римаренко С. Глобалізація та криза ідентичності. *Наукові записки*. 2017. № 5-6 (91-92). С. 171-181.
- 33.Руденко С. О. Феномен множинної ідентичності в контексті парадигмального повороту від інструментальної до комунікативної раціональності. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*. 2023. № 3 (58). С. 58-72.
- 34.Савенко Н. Аналіз проблеми виховання особистісної ідентичності старшого дошкільного віку у психолого-педагогічній літературі. *Сучасна дошкільна освіта у наукових пошуках студентської молоді* : збірник наукових статей. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2022. С. 105-111.
- 35.Смірнова О. Д. Проблема кризи культурної ідентичності в сучасній українській філософії. *Грані*. 2015. № 1 (117). С. 44-50.
- 36.Стернійчук М. Ю., Литвиненко С. А. Психологічні особливості впливу батьківських фігур на становлення ідентичності доньки. *Психологія: реальність і перспективи*. 2014. № 3. С. 147-149.
- 37.Тищенко Л. В. Самоідентичність особистості як загальнопсихологічна проблема. *Психологічні науки* : зб. наук. праць. 2013. Вип. 10 (91). Т. 2. С. 299-303.
- 38.Франкевич К. Р. Ціннісно-сміслова сфера студентів як чинник особистісної ідентичності. *Синергетичний підхід до проєктування життєвого простору особистості* : збірник наукових матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, 27-28 квітня 2023 р. Полтава, 2023. С. 250-254.
- 39.Хашиєва Л. В. Концепції ідентичності в соціально-науковому знанні. *Теорія та практика державного управління*. 2015. Вип. 1. С. 14-20.
- 40.Чорна Л. Г. Ідентичність особи: від групи до індивідуальності (методологічний аналіз). *Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави*. 2012. Вип. 13. С. 108-118.

- 41.Шапран А. О. Психологічний аналіз кризи ідентичності у студентської молоді в умовах воєнного стану. *Освіта України в умовах воєнного стану: управління, цифровізація, євроінтеграційні аспекти* : збірник тез доповідей IV Міжнародної науково-практичної конференції, 25 жовтня 2022 р. Київ: ДНУ «Інститут освітньої аналітики», 2022. С. 262-265.
- 42.Шевчук Ю., Грига М. Теоретичний аналіз ідентичності як особистісного змінювання молоді. *Науковий вісник Вінницької академії безперервної освіти. Сер. Педагогіка. Психологія*. 2023. Вип. 4. С. 134-138.
- 43.Яблонська Т.М. Ідентичність як предмет психологічного аналізу. *Наукові записки Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України*. Київ: Ніка-Центр, 2010. Вип.38. С. 378-387.
- 44.Яновська Т. А. Особливості становлення ідентичності у підлітковому віці. *Молодий вчений*. 2016. № 11 (38). С. 401-404.
- 45.Яновська Т. А. Особливості становлення ідентичності у підлітковому віці. *Наука і освіта* : наук.-практ. журнал. 2014. № 9. С. 200-204.
- 46.Яновська Т. А. Психологічні особливості становлення ідентичності у дітей підліткового віку. *Психологія і особистість*. 2015. № 2 (8). Ч. 1. С. 155-167.